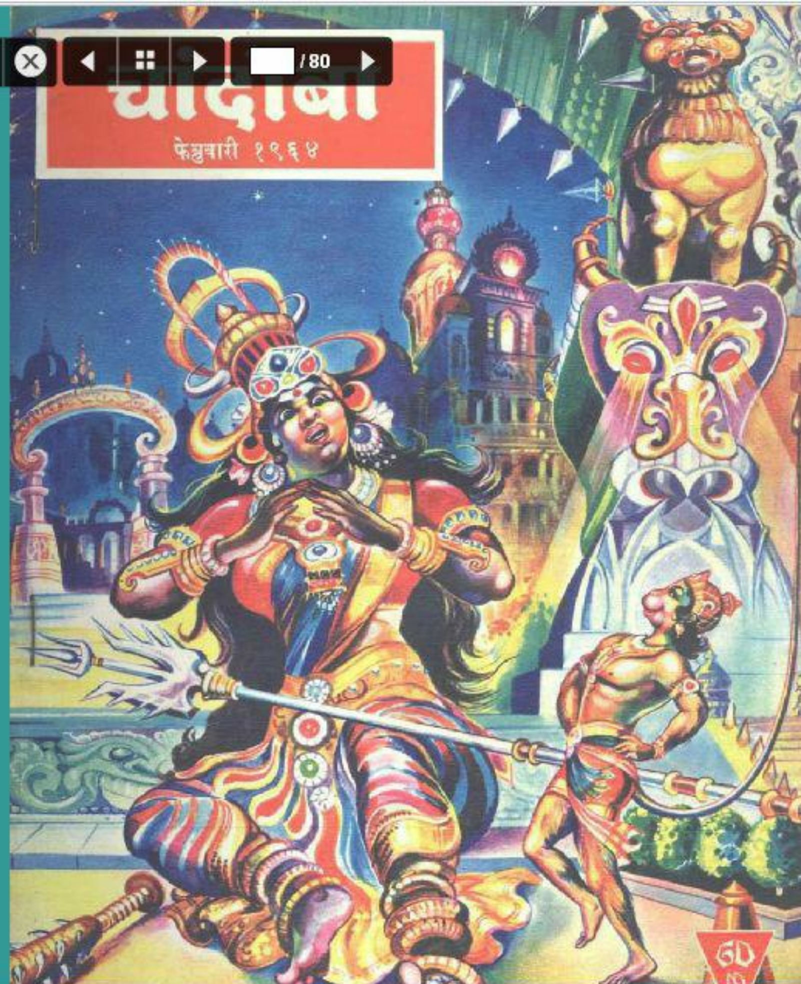

फेब्रुवारी १९६४

भारताचा इतिहास

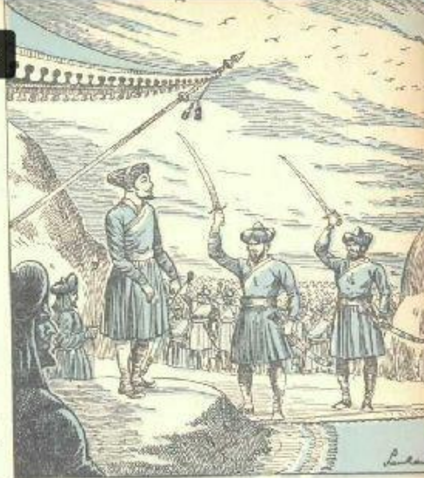

महंमद तुघलकाच्या मूर्खपणामुळें प्रजेला जो त्रास झाला त्यामुळें ती चिडून गेली. जागोजागीं बंडें होऊं लागलीं. राज्य व्यवस्था ढासळली. सुलतानाला जास्तच राग आला. त्यानें अत्याचार सुरू केले. त्याचा परिणाम उलटाच झाला. सर्व राज्यच खिळखिळें झालें. पहिलीं एकदोन बंडें सुलतानानें दाबून टाकलीं. पहिल्या बंडाचा पुढारी सागरचा मांडलिक सरदार बहारुद्दीन गुर्शास्प हा होता. तो ग्यासुद्दीन याचा भाचा होता. १३२६-२७ मध्यें हें बंड झालें. सुलतानानें तें बंड मोडलें. त्यानें अमानुषपणें बहारुद्दीन याची चामडी सोलून काढविली आणि राजद्रोह्याला हीच शिक्षा मिळेल अशी घोषणा काढली.

दुसऱ्या वर्षीं सिंध प्रांताचा शासक बहार ऐब यानें बंडाचें निशाण उभारलें. सुलतानानें त्याचा पराभव करून शिरच्छेद केला आणि बंडखोरांना कायमची दहशत बसावी म्हणून त्याचें मुंडकें किल्ल्याच्या मुख्य दारावर टांगून ठेवलें.

परंतु त्यानंतरदेखील बंडें संपलीं नाहींत. त्यांची संख्या वाढतच गेली. १३३५ नंतर हिंदु व मुसल्मान मांडलिक सरदार व राजे स्वतंत्र होऊं लागले. माबारच्या गव्हर्नरानें आपल्या नांवानें नाणीं देखील पाडलीं. सुलतान त्याचा पाडाव करण्यासाठीं सैन्य घेऊन निघाला. परंतु वाटेंतच कॉलऱ्याची साथ पसरली व सुलतानाला दिल्लीला पळावें लागलें. अशातऱ्हेनें विजयनगरच्या शासनकर्त्यांच्या हातीं पराभव होईपर्यंत म्हणजे १३७७-७८ पर्यंत मुसलमानांचें राज्य मदुरा येथे टिकाव धरून राहूं शकलें. १३३८ मध्यें बंगालचा गव्हर्नर बहुद्दीन मुबारक शाह स्वतंत्र झाला. त्यानें देखील आपल्या नांवानें नाणीं पाडलीं. १३४०-४१ मध्यें अयोध्या-जाफराबादचा गव्हर्नर आइनुल मुल्क यानें बंड केलें. १३४२ मध्यें बंड मोडलें गेलें. परंतु साम्राज्याची शक्तीच क्षीण होत गेल्यानें सुलतान हतबल झाला.

सुलतानाच्या राज्यावरचीं संकटें वाढतच गेलीं. तेलंगणांत प्रोलय नायक यानें व त्याच्या पाठोंपाठ कापय नायक यानें मुसलमान राजवट उलटून पाडून हिंदू राज्याची स्थापना केली. होयसळ राजा तृतीय वीर बल्लाळ यानें त्याला मदत केली. कृष्णा नदीच्या काठीं देखील बंडें झालीं. दक्षिणेकडे विजयनगर वगैरे अनेक हिंदू राज्यें स्थापन झालीं. १३४७ मध्यें देवगिरी येथें बंड झालें व तेथें बहामनी राज्याची स्थापना झाली. बंडखोरांचा पाडाव करण्यासाठीं महंमद तुघलक देशाच्या पूर्वेकडून पश्चिमेकडे व उत्तरेकडून दक्षिणेकडे धांवपळ करीत राहिला व शेवटीं २० मार्च १३५१ या रोजीं मरण पावला. बदायुनीनें लिहिलें आहे कीं अशा तऱ्हेनें सुलतानाचा प्रजेला वाटत असलेला वचक आणि प्रजेच्या बंडखोरपणाचा सुलतानाला वाटत असलेला वचक नाहींसा झाला.

महंमद तुघलक अचानक वारल्यामुळें सैन्यांत बंडखोरवृत्ति पसरूं नये असा विचार करून सरदारांनीं फिरोजशाहला सुलतान केलें. परंतु दिल्लीच्या अमीर उमरावांना एका मुलाला सुलतानाचा मुलगा म्हणून गादीवर बसविलें. परंतु त्यानेंच स्वतः फिरोजशाहला सुलतान मानून त्याच्याकडे शरण मागितली. फिरोज स्वतः लायक नव्हता व महंमद तुघलकाच्या कारकीर्दींत राज्यभर जी अराजकता पसरत होती तिला

आळा घालणें त्याच्या शक्तीबाहेर होतें. त्याला युद्धाचा अनुभव नव्हता. तरी त्यानें युद्धें केलीं. जय मिळण्याची वेळ आली असतां ऐन वेळीं तो युद्धभूमि सोडून निघून जाई. नगरकोट येथील युद्ध याचें एक प्रसिद्ध उदाहरण म्हणतां येईल.

फिरोजशाह एक कट्टर मुसलमान होता. त्यानें हिंदूंवर अत्याचार केले. त्यानें स्वतः खलिफाचें मांडलिकत्व याचमुळें मान्य केलें. यापूर्वी दिल्लीच्या कोणत्याहि सुलतानानें तें कबूल केलें नव्हतें. त्यानें मुसलमान धर्म स्वीकार करणाऱ्या लोकांना इतामें वगैरे देऊन खूप केलें.

फिरोजशाहकडे खाने जहान मकबूल नांवाचा एक मंत्री होता. तो मूळ तेलंगाणाचा राहणारा एक हिंदू होता. त्यानें मुसलमान धर्म स्वीकारला. त्यानें महंमद तुघलकाच्या काळांतच त्याच्या पदरीं नोकरी स्वीकारली. त्याच्या कर्तबगारीमुळेंच राज्याचा कारभार चालू राहिला. १३७० मध्यें फिरोज शाह वारल्यावर त्याचा मुलगा गादीवर बसला. फिरोजशाहनें ३७ वर्षें राज्य केलें. त्याच्या कारकीर्दींत प्रजा सुखी होती. मंगोल जातीनें स्वाऱ्या केल्या नाहींत. पाट बंधाऱ्यांची व्यवस्था करून त्यानें शेतकऱ्यांना मदत केली. जोनपुर, फतेहाबाद, हिस्सार, फिरोजपुर, फिरोजाबाद वगैरे शहरें त्यानेंच वसविलीं. त्यानें दिल्ली येथें व चौफेर १२०० वर उद्यानें बनविलीं.

शेवटीं शेवटीं तो भ्रमिष्टासारखा वागूं लागला होता. त्याचें कारण त्याचा मोठा मुलगा सन् १३७४ मध्यें वारला. त्याच दुःखानें २० सेप्टेंबर १३८८ रोजीं फिरोजशाह मरण पावला.

महाभारत

पांडव रात्रभर आश्रमांतच राहाले. मुलें आपल्याच आश्रमांत झोंपलेली पाहून कुंतीच्या मनाचें समाधान झालें

दुसऱ्या दिवशीं देखील पांडव धृतराष्ट्राच्या आश्रमांतच राहाले. तिसऱ्या दिवशीं नित्यकर्म उरकून धृतराष्ट्राच्या परवानगीनें युधिष्ठिर आपले भाऊ अंतःपुरांतील स्त्रिया व इतर लोकांना घेऊन जवळपासचा वन प्रदेश पहावयास निघाले. जागो जागीं मुनि हवन करीत बसले होते.

युधिष्ठिर हस्तिनापुराहून सुवर्ण पात्र, तांब्याचीं भांडीं, रेशमी व लोकरी कापड वगैरे घेऊन आला होता. तें त्यानें तेथील लोकांना वांटलें. नंतर तो धृतराष्ट्र व गांधारी बसले होते तेथें येऊन बसला. जवळ पांडव कुंतीसह बसले होते.

इतक्यांत कुरुक्षेत्राहून शतयूप वगैरे आले. त्याचवेळीं शिष्यांसह व्यासमुनि पण आले. लहान थोर सर्व त्यांच्या स्वागतासाठीं सामोरे गेले. मृगचर्मावर बसून व्यासमुनींनीं धृतराष्ट्राला कुशल वार्ता विचारली. नंतर त्यांनीं विदुराची चवकशी केली आणि म्हणाले—"विदुर हा यमाचा अवतार होता. यमाला मांडव्यमुनींनीं शाप दिला होता. म्हणून त्याला मानवजन्म घ्यावा लागला. परंतु योगबलानें त्यानें युधिष्ठिराच्या देहांत प्रवेश केला. आतां युधिष्ठिराचा व विदुराचा आत्मा एक झाला आहे. म्हणून युधिष्ठिरालाच विदुर मानावयास हरकत नाहीं."

पुढें ते धृतराष्ट्राला उद्देशून म्हणाले—"तुझें शंकासमाधान करण्याकरितां मी आज आलों आहें. तुला जें कांहीं विचारावयाचें

आहे तें खुशाल विचार. तुला कांहीं पहावयाचें असेल तर सांग. तुला मी दिव्यदृष्टि देईन."

व्यासमुनींनीं एवढें सांगितल्यावर गांधारीनें पुढें येऊन व्यासमुनींना नमस्कार केला व म्हणाली–"मुनिवर! आमचीं मुलें वारल्याला सोळा वर्षें होत आलीं तरी त्यांच्या पुत्रशोकानें ह्यांचें (धृतराष्ट्राचें) मन दुःखी राहातें. त्यांचें दर्शन एकदां घडलें तरी मनाचें अल्प तरी समाधान होईल आणि ही द्रौपदी. ती निपुत्रिक झाल्यामुळें फार दुःखी झाली आहे. सुभद्रा अभिमन्यूच्या शोकानें दुःखी आहे. हीभूरिश्रवाची भार्या तिचे पति व मामा एकाएकीं स्वर्गलोकीं गेल्यामुळें तिच्या डोळ्याचें पाणी थांबत नाहीं आणि या माझ्या शंभर सुना. त्यांनीं कोणता अपराध केला होता कीं त्यांना त्यांच्या दुर्दैवानें एकाएकीं शोकसागरांत लोटलें!"

गांधारी बोलत असतां कुंतीला आपला मुलगा कर्ण याची आठवण झाली आणि डोळ्यांना टिपें आलीं. व्यासमुनींनीं तिच्या दुःखाचें अनुमान करून विचारलें–"तुझ्या मनांत कोणती इच्छा उरली आहे?"

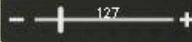
तेव्हां कुंतीनें कर्णाची जन्मकथा व्यासमुनींना सांगितली. म्हणाली–"दुर्वास ऋषि एकदां भिक्षेसाठीं माझ्या बाबांकडे आले. ते फार क्रोधिष्ट होते. त्यांचा राग होऊं नये म्हणून मी फार काळजी घेतली. माझ्यावर प्रसन्न होऊन त्यांनीं मला वर दिला कीं ज्या देवाचें स्मरण करीन त्या देवाचें मला तत्काळ दर्शन घडेल. तो वर मिळाल्याचें मला फार आश्चर्य वाटलें व थोडेंसें कुतूहलपण वाटलें. तो वर विसरण्याचा मी किती प्रयत्न केला. परंतु सारखा तो वर माझ्या मनांत येई. एकदां मी आमच्या राजवाड्याच्या गच्चीवर सूर्योदयाची गंमत पहात बसलें होतें. त्याचवेळीं मला तो वर आठवला. मी सूर्याचें दैदीप्यमान रूप पाहिलें आणि त्याचें आवाहन केलें. तो आकाशांत होता तसाच दिसत राहिला. परंतु मनुष्य शरीर धारण करून देखील समोर प्रगट झाला.

"त्यानें विचारलें कीं तूं मला कशासाठीं बोलाविलें आहेस? काय वाटेल तो वर माग! परंतु मी फक्त कुतूहल म्हणून परीक्षा पाहण्यासाठींच सूर्याला बोलाविलें होतें. तें मी सांगितलें. तेव्हां सूर्याला राग आला. म्हणाला–"तूं मला बोलविलेंस व मी वर दिला. पण तूं मागायला तयार नसलीस तर मी तुला व तुला वर देणाऱ्या दुर्वासामुनींना शाप देईन!" मी नाइलाजानें–"तुझ्यासारखाच तेजस्वी पुत्र दे!" असा सूर्याजवळ वर मागितला. सूर्याचें तेज माझ्या शरिरांत प्रविष्ट झालें आणि सूर्य अदृश्य झाला. ही गोष्ट मी बाबांना देखील सांगितली नाहीं. मी आपल्याच खोलींत होतें. तेथेंच कर्णाचा जन्म झाला. नंतर मी लोकलाजेस्तव त्याला नदींत सोडलें. तें मी पाप केलें कीं पुण्य आतां

विचार करणें फुकट आहे. पण आतां एकदां कर्णाला पहावें असें फार वाटत आहे.

"त्यांत तुझा दोष नाहीं. तो दैवाचा निर्णय होता!" असें सांगून व्यासमुनि पुढें म्हणाले–"गांधारी, तुझे पुत्र व भाऊ तुला दिसतील. कुंतीला कर्ण, सभद्रेला अभिमन्यु, द्रौपदीला तिचे वडील, भाऊ व पुत्र दिसतील. आतांपर्यंत ज्यांचा या युद्धांत मृत्यू झाला ते देवच होते व दैवदुर्विलासामुळें त्यांना मानवजन्म मिळाला होता. आपलें इहकार्य संपल्यामुळें ते पुन्हां स्वर्गलोकीं गेले आहेत. तुम्ही सर्व भागी-

रथीच्या कांठीं जा. तेथें तुम्हांला रात्रीं त्या सर्वांचें दर्शन घडेल.

तेथें हजर असलेले सर्व लोक आनंदानें भागीरथी नदीच्याकाठीं गेले. तेथें त्यांनीं एक उत्तम स्थान निवडून थोडी विश्रांति घेतली आणि केव्हां सर्वांचें दर्शन घडते याची वाट पहात सूर्यास्त होईपर्यंत बसून राहाले.

सूर्यास्त झाला. सर्वांनीं स्नान केलें. नंतर सर्व व्यासमुनि एकाग्रचित्त बसलेले होते. त्यांच्यासमोर येऊन सर्व बसले. नंतर व्यासमुनींनीं युद्धांत मरण पावलेल्या सर्वांचें आवाहन केलें आणि आश्चर्य म्हणजे नदींत हळूंहळूं लाटा उसळूं लागल्या आणि एक अद्भुत दृश्य सर्वांना दिसलें.

कौरव पांडवांचें सैन्य उभें होतें. भीष्म-द्रोणादिक योद्धे एक सैन्य घेऊन पाण्यांतून वर येत असलेले दिसले. त्या सैन्यांत विराट, द्रुपद, उपपांडव, अभिमन्यु, कर्ण, शकुनी, दुर्योधन, दुःशासन वगैरे गांधारीचे पुत्र, भगदत्त, भूरिश्रव, शल्य, धृष्टद्युम्न, शिखंडी, बाह्लिक, सोमदत्त वगैरे दिसले. त्यांचीं रूपें व वस्त्रें ते युद्धाला गेले त्या वेळचींच होतीं. तींच शस्त्रास्त्रें व ध्वज त्याच्या हातांत होते. त्यांच्या मनांत वैरभाव अल्पमात्र देखील नव्हता.

व्यासमुनींनीं धृतराष्ट्राला दिव्यदृष्टि दिली. त्याला व गांधारीला त्यांच्या मृत पुत्रांचें व इतर बंधुबांधवांचें दर्शन घडलें. व्यासमुनींच्या तपोबलानें मृत योद्धे आपल्या मातापितारांना व बंधुबांधवांना भेटूं शकले, कांहीं काळ परस्परांच्या संगतींत आनंदानें घालवूं शकले. कोणाच्या मनांत शोक किंवा दुःख यांचा लवलेश नव्हता. ती रात्र आनंदानें केव्हां निघून गेली, कोणाला कळलें नाहीं.

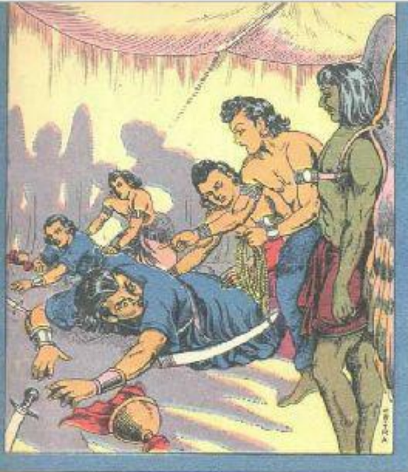

[२२]

[गरुडराजाच्या अनुयायांनीं लक्ष् वगैरेंना कैद केलें. त्या दिवशीं रात्रीं मार्जार व श्वानकर्णीच्या दोघा अनुयायांनीं पंखवाल्या जातीचे पंख लावून हेरगिरी केली आणि लक्ष् वगैरेंना तेथें कैद केलें होतें तेथें गेले. जितवर्मा व शक्तिवर्मा पाहाऱ्यावर होते. त्यांना संशय आला. त्यांनीं त्यांना अडवलें. पुढें वाचा.]

शक्तिवर्मा तलवार घेऊन धांवला. त्याच्या पाठोपाठ जितवर्मा देखील तलवार उसपून धांवला. परंतु मार्जार व श्वान-कर्णीच्या दोघां अनुयायांनीं न भितां दोघांना बाजूला उभे राहायला दरडावून सांगितले. म्हणाले—"उगीच जास्त ढवळाढवळ करण्याचें कारण नाहीं. मुकाट्यानें बाजूला व्हा. गरुडराजानें या तिघांना ताबडतोब घेऊन यायला सांगितलें आहे. शेजारच्या राहुटींत ब्रह्मदंडी बसला आहे, त्याला कळतां कामा नये असें देखील सांगितलें आहे."

त्यांच्या आवाजांत असा कांहीं कडकपणा होता कीं शक्तिवर्मा व जितवर्मा परस्परांचीं तोंडें पहात उभे राहाले. शक्तिवर्मा तल-वार म्यानेंत ठेवीत म्हणाला—"सरदारानेंच तिघांना घेऊन यायला सांगितलें असेल तर

आम्हांला कांहीं म्हणावयाचें नाहीं. परंतु तुमचा तोंडावळा पाहून तुम्ही पंखवाल्या जातीचे नाहीं असा आम्हांला संशय येत आहे!"

शक्तिवर्माची ती शंका ऐकून मार्जारचा अनुयायी हंसला व म्हणाला–"आम्ही जाणून बुजूनच रानटी लोकांसारखा तोंडावळा करून घेतला आहे. हो बाजूला, असल्या शंकाकुशंका करून आमचा वेळ फुकट घालवूं नकोस!" असें सांगून तो पुढें निघाला देखील.

सर्व त्याच्या पाठोपाठ निघाले. परंतु जितवर्माच्या मनांतला संशय दूर झाला नव्हता. तो तलवार घेऊन त्यांच्यावर धांवला. इतक्यांत लखूनें त्याचा पाय ओढून त्याला खालीं पाडलें. गोमांगनें शक्तिवर्माला टांग मारून खालीं पाडलें.

जयमल दोरी घेऊन आला आणि म्हणाला–"उगाच जास्त गडबड केलीत तर तुमचें नरडें आवळून टाकूं. पडून रहा मेल्यासारखे." असें सांगून त्यानें व सर्वांनीं मिळून दोघांचे पाय बांधून ठेवले. इतक्यांत पलीकडच्या तंबूंतून ब्रह्मदंडी मांत्रिकाचा आवाज ऐकूं आला.

"ब्रह्मदंडीला सर्व कळल्यासारखें दिसत आहे. पाय काढलेला बरा." असें सांगून त्यानें व इतरांनीं त्यांच्या हातीं तलवार भाला, धनुष्यबाण जें कांहीं आलें तें घेतलें आणि निघाले.

ब्रह्मदंडी तिकडून ओरडत होता–"ते तिघे शक्तिवर्मा व जितवर्मा दोघांवर मारहाण करून निसटून पळाले. गरुडराज! ऊठ!"

जयमलनें दोघां रानटी लोकांना विचारलें–"मार्जार व श्वानकर्णी दोघांनीं तुम्हांला पाठविलें आहे का? तुमच्या बरोबर आणखी किती जण आहेत व ते कोठें दबा धरून बसले आहेत?"

"तसें कांहीं नाहीं! आम्हां दोघांना हेर म्हणून त्यांनीं पाठविलें होतें व तुमच्यावर काय प्रसंग ओढवला आहे हें येऊन सांगायला सांगितलें होतें." दोघांपैकीं एक जण म्हणाला.

लखू एका राहुटींतून बाहेर निघाला व ब्रह्मदंडीच्या राहुटीकडे त्यानें एकदां वळून पाहिलें. जयमलला तो कांही सांगणार एवढ्यांत महाकाय आपला चाबूक फिरवीत ते उभे होते तिकडे येऊं लागला. तें पाहून गोमांग तलवार घेऊन त्याच्याकडे धांवायला तयार झाला. पण महाकाय ओरडूं लागला "त्या तिघांना दोन पंखवाले सामील झाले आहेत. गरुडराजाच्या अनुयायांत फूट आणि फितुरी! दगा! विश्वासघात! गरुडराज विश्वासघात!"

जयमलनें एकदां चारी बाजूला दृष्टि फिरविली. प्रत्येक राहुटीसमोर पंखवाले उभे होते. कांहीं–'दगा! फितुरी!' म्हणून पळत होते. समोर येणाऱ्याला सांगत होते. संभाळून 'फितुरी!' "लखू आतां निसटून पळून जाण्यास एकच एक उपाय आहे. आतांपर्यंत आपल्या शत्रूची खात्री झाली असेल कीं आपण पळून गेलों आहों. ते

आपल्याला पकडण्याची शिकस्त करून पाहणार. आपण कोठें आहों कोणत्या बाटेनें पळालों, ह्या गोष्टीचा मागमूसहि लागतां कामा नये. म्हणून त्यांची फसवणूक करण्या-करितां आपण एक युक्ति करूं या. मशाली घेऊन शक्य होईल तितक्या राहुट्यांना आग लावूं या. त्यामुळें धांवपळ सुरू होईल व त्या गडबडींत पळून जाणें कठीण नाहीं." जयमलनें सुचविलें.

जयमल बोलतच होता, लखू गोमांग व दोघे रानटी लोक सर्वांनीं एकेक मशाल उचलून घेतली आणि "विश्वासघात! स्वामीद्रोह! पळा! वांचवा!" असें ओरडत दहावीस राहुट्यांना आग लावली. राहुट्या पेटूं लागल्या आणि वारा सुटल्यामुळें आग पसरूं लागली.

ब्रह्मदंडी व महाकाय आग लागलेली पाहून घाबरून गेले. त्यांना काय करावें हेंच सुचेना. ब्रह्मदंडी आपली जादूची कांडी वर आकाशांत उचलून ओरडूं लागला—"हे काळभैरवा! आपल्या या भक्ताला आगींत होरपळून जाळून टाकणार? या भक्ताची परीक्षा घेत आहेस का?" तो ओरडत होता आणि स्वतःला वांचवण्यासाठीं पळत होता. पळत असतां तो महाकाय, शक्तिवर्मा व जितवर्माला ओरडून सांगत होता—"वीर पुरुष हो! आपल्या शौर्याची परीक्षा याच वेळीं आहे! ते दुष्ट कोठें पळाले? शोधा! हुडकून काढा त्यांना! मी गरुडराजाला जाऊन उठवतों." तो गरुडराजाच्या राहुटीजवळ गेला.

ब्रह्मदंडीला पळत आलेला पाहून गरुड-राज मोठमोठ्यानें हंसून म्हणाला—"काय मांत्रिका? तुझा मंत्रतंत्र कोठें गेला? एवढीशी आग लागली म्हणून घाबरून गेलास? गिधाडासारखें तुझें तोंड आहे हें मी म्हटलें तें उगाच नाहीं."

"आतां मी काय सांगूं गरुडराजा! अरे ते दुष्ट आपल्या हातावर तुरी देऊन पळाले कीं? त्यांनींच आपल्या तंबू राहु-ट्यांना आग लावली आणि तूं माझी थट्टा उडवीत हंसत आहेस? तुझे कांहीं अनुयायी फितूर झाले आहेत!" ब्रह्मदंडी अपमान झाला असला तरी राग पिऊन म्हणाला.

"त्या दुष्टांना आणि स्वामिद्रोह्यांना धरून आणण्यासाठीं मी केव्हांच आपल्या अनुयायांना पाठविलें आहे. तुला घाबरण्याचें कारण नाहीं. तूं स्वस्थ बसून रहा! तुझे अंगरक्षक जितवर्मा व शक्तिवर्मा कोठें आहेत? आणि तो गुलामांचा सरदार ऐदी कोठें गेला आहे? ते देखील त्यांना सामील झाले कीं काय?" गरुडराजानें संशयी नजरेनें मांत्रिका-कडे पहात विचारलें.

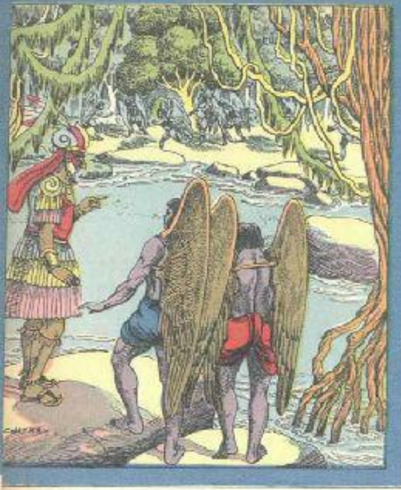
ब्रह्मदंडी घाबरून पाहूं लागला. त्याला महाकाय व दोघे अंगरक्षक जवळपास कोठें दिसले नाहींत. तरी तो म्हणाला—"ते फितूर होणें शक्य नाहीं. ते देखील तुझ्या अनुयायांबरोबर त्यांना धरण्यासाठीं धांवपळ करीत असतील."

इतक्यांत चारपांच पंखवाले पळत आले. गरुड राजानें विचारलें—"धरलें का त्या

तिघांना? किती आहेत स्वामिद्रोही?" एकानें लवून मुजरा केला व म्हणाला—"सरदार! ते सर्व मिळून पांचजण आहेत! त्यांनीं आपल्यापैकीं दहा पांचजणांना ठार केलें आहे. कित्येक जखमी झाले आहेत. ते घाबरून मगरींच्या तलावाकडे पळतांना दिसले."

"तर मग आपलें काम जास्तच सोपें झालें. तुम्ही जाऊन या बाजूनें त्यांच्या वाटा अडवून उभे रहा आणि त्यांना रेंटीत न्या तलावाकडे! इकडे वळले तर पकडा त्यांना. तलावांत शिरले तर मगरी आहेतच

त्यांचा फराळ करायला तिकडे.'' गरुडराज म्हणाला.

"परंतु....गरुडराज ! त्या लखूला मगरींनीं धरून खाल्लें तर आटोपला सर्व खटाटोप ! त्याच्या केसाला देखील धक्का लागतां कामा नये. भयानक दरींतल्या सर्व संपत्तीचा वारस तोच तर आहे !" ब्रह्मदंडी घाबऱ्या आवाजांत म्हणाला.

गरुडराजानें ब्रह्मदंडी जें म्हणाला तिकडे कांहीं लक्षच दिलें नाहीं आणि उठून आपल्या अनुयायांना म्हणाला—"चला ! पाहूं या जाऊन, मगरी त्यांचा फराळ करीत आहेत कीं ते उंदरासारखे सांपडले पिंजऱ्यांत." असें सांगून तो तलावाकडे निघाला. ब्रह्मदंडी निमूटपणें त्याच्या पाठोपाठ निघाला.

सर्व तलावाच्या काठीं पोंचले तेव्हां तेथें पळापळ आणि ओरडा ओरड चालू होती. गरुडराजानें दोघां तिघांना जवळ यायला खुणावलें आणि विचारलें—"काय भानगड आहे ? उंदीर पिंजऱ्यांतून निसटून पळाले का ?"

"नाहीं सरदार ! आम्ही जाळें आवळींत आणलें आहे. कोठून निसटणार ते ? तलावाकाठच्या झाडींत शिरले आहेत. सशासारखी दडी मारून बसले आहेत झुडपाआड. त्यांना बाहेर ओढून काढलें पाहिजे."

ब्रह्मदंडीला वाटलें कीं या सर्व प्रयत्नांत इतरांबरोबर लखू देखील तलावांत उडी मारील. म्हणून तो ओरडून म्हणाला—"बाळ लखू ! तुला भ्यायचें कारण नाहीं. तुझ्या केसाला देखील कोणी शिवणार नाहीं. तूं त्या विश्वासघातकी साथीदारांचा नाद सोडून इकडे ये कसा ! गरुडराज दयाळु आहे. तो तुला माफ करील."

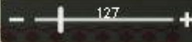
ब्रह्मदंडीच्या त्या आवाजाला जणुकांहीं उत्तर म्हणून झाडींतून उत्तर आलें—"मार्जार की जय !" "श्वानकर्णी की जय !" या जयघोषाच्या पाठोपाठ लांब भाले पंखवाल्यांवर येऊन त्यांना घायाळ करूं लागले.

गरुडराज खुंटावरून खालीं उडी मारीत म्हणाला—"या रानटी लोकांनीं आमच्या चारी बाजूला गराडा घातला आहे वाटतें ? आतां स्वतःच्या रक्षणासाठींच पळालें पाहिजे ! पळा ! गरुडासारखे उडून पळून जा !" सर्व पंखवाले मागें फिरले आणि पळूं लागले.

ब्रह्मदंडी देखील मागें फिरला आणि पळूं लागला.

मार्जार व श्वानकर्णी त्यांच्या अनुयायांकडून कांहीं निरोप किंवा खुणेचा आवाज येतो का वाट पहात दबा धरून बसले होते. परंतु दोन्हींपैकीं एकहि झालें नाहीं. सुदैवानें काळोखांत एकदम पंखवाल्यांच्या वस्तीला आग लागलेली दिसल्याबरोबर मार्जार व श्वानकर्णीनें विचार केला कीं हीच संधी आहे पंखवाल्याची खोड मोडायला. त्यांनीं लगेच छापा मारला. त्यांचे भाले लागून पंखवाले पटापट जमिनीवर आदळूं लागले

व इतर पळूं लागले. तें पाहून त्यांना जोर चढला. परंतु लखू वगैरे कोठें आहेत हें त्यांना कळेना. तें कळायला मार्ग पण नव्हता. म्हणून त्यांना आणखी एक भीति वाटली. आपले भाले चुकून त्यांनाच लागले तर! ज्यांच्यासाठीं एवढी जोखिम घेऊन आलों त्यांचाच जीव घेतल्याचें पातक कपाळीं येणार. म्हणून त्यांनीं भाले फेंकू नका असें ओरडून सांगितलें आणि ओरडून हांक मारूं लागले—"लखू! जयमल! कोठें आहां?"

मार्जार व श्वानकर्णींचा आवाज तलावाकाठच्या झुडपांत लपून बसलेल्या लखू व त्याच्या अनुयायांना ऐकूं आला. एकदां त्यांना वाटलें कीं त्या आवाजाला उत्तर देणें धोक्याचें होईल. परंतु पुन्हां विचार केला कीं हरकत नाहीं. ते उत्तर देणार इतक्यांत पंखवाले त्याच बाजूला पळत आले. त्यांना पळूं कां द्यायचें असा विचार करून लखू वगैरेंनीं आपापल्या तलवारी उपसल्या व त्यांना थांबविलें.

परंतु लखू वगैरेंना आपल्या तलवारींचा उपयोग करायला पुरेशी संधीच मिळाली नाहीं. कारण एका बाजूला झुडपें होतीं व दुसऱ्या बाजूला तलाव. तरी थोडीफार झटापट झालीच. त्या झटापटींत कांहीं घसरून तलावांत पडले. स्वतः लखू व गोमांग देखील दोनदां तलावांत पडले. पण सुदैवानें ते वांचले व बाहेर येऊन पंखवाल्यांना तलावांत ढकलूं लागले. दूर त्यांना श्वानकर्णी व मार्जारचा आवाज स्पष्ट ऐकूं येत होता. म्हणून त्यांना धीर आला होता व शत्रूशीं लढण्याचा चेव चढला होता.

[पुढें चालू]

[३]

समुद्रराजाच्या सैनिकांच्या हातांतून आपली सुटका करून घेऊन सालिहा बाहेर आला तेव्हां त्याला जें दृश्य दिसलें तें पाहून तो चकितच झाला. राजवाड्याच्या बाहेर एक हजाराचें सैन्य उभें होतें. आपापल्या घोड्यावर सज्ज हल्ला करण्याची आज्ञा होण्याची वाट पहात सर्व घोडेस्वार तयार होते. तें सैन्य सालिहाचेंच होतें. सालिहा समुद्रराजाकडे निघून गेल्यावर त्याच्या आईनें समुद्रराजाचा क्रूर स्वभाव ओळखून आपल्या मुलाच्या रक्षणार्थ तें सैन्य पाठविलें होतें.

सालिहानें बाहेर आल्यावर प्रसंग ओळखून राजवाड्याला गराडा घालण्यास आज्ञा केली व तो कांहीं निवडक सैनिकांना बरोबर घेऊन राजवाड्यांत शिरला. सैनिकांना अर्थातच समुद्रराजाच्या सैनिकांशीं युद्ध करावें लागलें. शत्रूचा पराभव करीत सालिहा राजवाड्यांत प्रत्यक्ष समुद्रराजाच्या दरबारांत पोंचला. तेथें समुद्रराजाच्या रक्षणार्थ जे सैनिक उभे होते त्या सर्वांना जखमी करून तो समुद्रराजाच्या सिंहासनाजवळ पोंचला.

समुद्रराजाला स्वतःचा पराभव प्रत्यक्ष डोळ्यासमोर दिसत होता. परंतु त्याला त्याची थोडीदेखील फिकीर नव्हती. तो आपल्या उरलेल्या सैनिकांना धीर देऊन तलवार उपसून सालिहाला ठार करण्यास धांवला. तो हंसत होता व आपल्या सैनिकांना ओरडून सांगत होता—"धरून आणा त्या थंडखोराला! त्याच्या हातापायाचीं

हाडें मोडून टाकल्याशिवाय माझ्या मनाचें समाधान होणार नाहीं. माझ्याशीं वैर करणारा जिवंत रहात नाहीं हें त्याला माहीत नाहींसें दिसतें."

"समुद्रराजाचा जय!" "सालिहाचा जय!" असा जयघोष दोन्ही सैन्यांतले योद्धा करीत होते. सालिहाच्या सैन्याला चेव चढला व त्यानें समुद्रराजाच्या सैन्याला कापून काढलें. मरणाला समोर प्रत्यक्ष पाहून समुद्रराज स्वतः सालिहावर तुटून पडला. परंतु सालिहानें आपलें चातुर्य दाखवून आपला भाला फेंकला. समुद्रराजा बेशुद्ध होऊन जमिनीवर पडला. जखम तितकीशी मोठी नव्हती. त्याला कैद करण्यास सांगून सालिहा अंतःपुराकडे वळला.

राजकन्येला राजवाड्यांत घडलेला प्रकार कळला. तिनें चोरवाटेनें पळून जावयाचा विचार केला आणि आपल्या एका विश्वासू दासीला बरोबर घेऊन गुप्त मार्गानें ती राजवाड्याबाहेर गेली. दासी तिला एका द्वीपांत घेऊन गेली. तें एक अत्यंत रमणीय असें द्वीप होतें. चहूकडे हिरवळ व दाट झाडी होती. तें निर्जन स्थान स्वतःला राहण्यास उत्तम आहे असा विचार करून राजकुमारी जहानारा एका झाडावर चढून लपून बसली. तरी तिच्या मनांत सारखी धास्ती होतीच, कोणीं येत तर नसेल!

तिकडे बद्रबसीमला कळलें कीं त्याचा मामा समुद्रराजाकडे गेला आहे. त्याच्या रक्षणार्थ एक मोठें सैन्य पण गेलें आहे. कांहीं वेळानें सालिहाबरोबर गेलेले गुलाम पळून आले व त्यांनीं समुद्रराजाकडे झालेल्या रक्तपाताचें वर्णन करून सांगितलें. बद्रबसीमनें विचार केला कीं या सर्वाला कारण तोच आहे. त्याला फार वाईट वाटलें. आपल्या आजीसमोर जाण्यास

देखील त्याला धीर होईना. त्याला वाटलें कीं त्या रक्तपाताबद्दल आपल्याला जबाबदार समजून ती रागावणार. म्हणून तो कोणाला कांहीं सांगितल्याशिवाय घराबाहेर पडला व आपल्या आईकडे जायला निघाला. आजोळी येतांना त्याचा मामा त्याला समुद्रमार्गाची वाट दाखवायला बरोबर होता. परत जातांना त्याला बरोबर वाट सांपडली नाहीं. तो एका निर्जन द्वीपांत येऊन पोंचला. समुद्रराजाची कन्या ज्या द्वीपांत लपून बसली होती तेंच तें द्वीप होतें. हा दैवयोगच. आणि हा देखील दैवयोगच कीं तो ज्या झाडाखालीं विश्रांति घेण्यासाठीं बसला होता त्याच झाडावर राजकन्या बसलेली होती. तिच्यासाठींच तर त्याच्या मामाला स्वतःचा जीव धोक्यांत घालावा लागला होता. पण त्याला किंवा तिला या गोष्टीची कल्पना देखील नव्हती.

बद्रबसीमनें पडल्या पडल्या सहज वर पाहिलें तेव्हां त्याला झाडावर एक चंद्र दिसला. तो दचकून उठून बसला तेव्हां त्याला कळलें कीं तो चंद्र नसून एका चंद्रमुखीचें तें तोंड आहे. त्याला परमानंद झाला. त्यांत जास्त आनंद होण्याचें कारण

म्हणजे त्याच्या मामानें राजकन्येचें जें वर्णन केलें तें तंतोतंत त्या सुंदर तरूणीशीं जुळत होतें. युद्धाचें भय वाटून तीदेखील तिकडे पळून आली असावी असें त्याला वाटलें. तरी मनाची खात्री करून घेण्यासाठीं तो धीर करून गोड आवाजांत विचारूं लागला— "हे सुंदरी! तूं कोण? आणि या निर्जन स्थानीं झाडावर असें बसून राहण्याचें काय कारण?"

"मी समुद्रराजाची कन्या आहें. माझें नांव, जहानारा! शत्रूनें आमच्या राजवाड्यावर एकाएकीं स्वारी केली व माझ्या

वडिलांना कैद केलें. स्वतःचा बचाव करून घेण्यासाठीं मी इकडे पळून आलें आहें. आतांपर्यंत त्या दुष्ट सालिहानें हालहाल करून माझ्या वडिलांना ठार केलें असेल. मला हुडकून काढण्यासाठीं त्यानें सारा राजवाडा पालथा घातला असेल. या संकटांतून कोण माझें रक्षण करणार? त्या अल्लाची काय मर्जी आहे कोणास ठाऊक?" असें म्हणत ती मुळूमुळू रडूं लागली.

पण बद्रबसीमला फार आनंद झाला. तो म्हणाला—"तुला भिण्याचें मुळींच कारण नाहीं. मीच तो बद्रबसीम राजा आहें, गुलानारचा मुलगा! मी तुझी भेट होईल का, या काळजीनें घर सोडून बाहेर पडलों. त्या अल्लाची मर्जी म्हणून आपली भेट झाली. आतां तुला कसलीच भीति नाहीं. तूं खालीं उतर, मी तुझ्याशीं लग्न करून तुला आपली पट्टराणी करून घेईन. माझें पृथ्वीचें राज्य व तुझ्या बापाचें समुद्रांतलें राज्य दोन्ही मिळून एक मोठें साम्राज्य होईल. आपण दोघें त्यावर राज्य करूं."

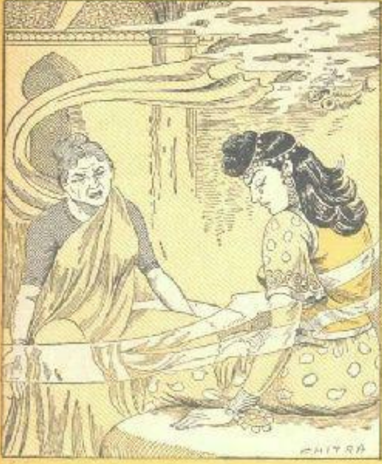
जहानारा म्हणाली—"अल्लाची मेहरबानी कीं तुझी व माझी भेट झाली. आतां मला कसलीच भीति नाहीं. तुझ्याशीं माझें लग्न करून देण्यास माझ्या बाबांनीं नकार कां द्यावा हेंच मला कळत नाहीं. आपण दोघांनीं स्वखुशीनें लग्न करून घेऊं. माझ्या वडिलांच्या अपराधाबद्दल तूं मला माफ कर व आपल्या मामाला पण माफ करायला सांग! तुला पाहिल्यापासून माझें मन जणूं कांहीं हिरावून गेलें आहे." असें म्हणत ती झाडावरून उतरली.

बद्रबसीम प्रेमानें तिचा हात हातांत घेण्यासाठीं पुढें आला. परंतु तिनें त्याला दूर लोटलें व म्हणाली—"दुष्टा! भूमीवर राहणाऱ्या मनुष्या! तुला पक्षीरूप मिळो! तुझी चोंच व पाय तांबडे होऊन जातील."

बद्रबसीमला कळेना कीं प्रेमानें बोलणारी जहानारा एकदम कशी पालटली. त्याला पक्ष्याचें रूप मिळालेलें पाहून तर तो चकितच झाला. लाल तोंड व लाल पाय होते. पंख होते, पण त्याला त्यांच्या सहाय्यानें उडतां येईना. बदकासारखी त्याची स्थिति झाली. त्याला स्वतःच्या स्थितीबद्दल इतकें दुःख झालें कीं त्याच्या डोळ्यांतून अश्रूधारा येऊं लागल्या.

पण जहानाराला त्याच्या दुःखाची पर्वा नव्हती. तिनें आपल्या दासीला सांगितलें कीं याला धरून उघड्या वाळवंटांत सोड! वाळूंत पोळून मेला म्हणजे माझ्या मनाचें समाधान होईल."

मालकिणीच्या आज्ञेप्रमाणें दासी पक्षी झालेल्या बद्रबसीमला घेऊन निघाली. पण तिनें विचार केला कीं कांहीं वेळानें मालकिणीलाच पश्चात्ताप होईल व ती रागावेल कीं मी रागाच्या भरांत त्याला वाळवंटांत सोडून आणायला सांगितलें असलें तरी तुला थोडा विचार करायला नको होता का? मग आपलीच दुर्दशा व्हायची. याशिवाय तिला बद्रबसीमवर दया आली. त्याच्या सारख्या रूपवानाशीं लग्न करण्यास राजकन्येनें तयार होऊं नये याचें तिला थोडें आश्चर्यच वाटलें. म्हणून तिनें बद्रबसीमला एका बगीच्यांत सोडलें. त्या बगिच्यांत फळझाडें होतीं.

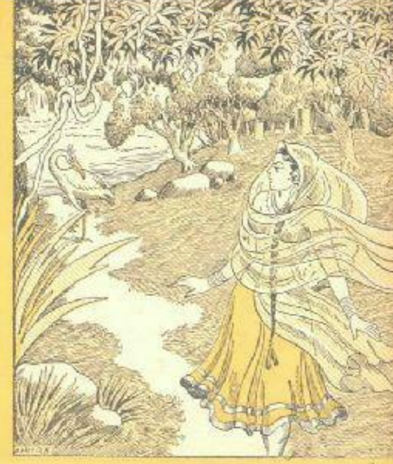
इकडे सालिहानें समुद्रराजाला एका कोठडींत कैद करून ठेवलें व स्वतःला त्याच्या राज्याचा राजा घोषित केलें. राजकन्येचा शोध लागावा म्हणून त्यानें पुष्कळ प्रयत्न करून पाहिला. पण त्याला तिचा मागमूसही लागला नाहीं. निराश होऊन तो आपल्या आईला भेटण्यासाठीं निघून गेला. त्यानें बद्रबसीम कोठें आहे म्हणून विचारलें. तेव्हां ती म्हणाली—"मुलींबरोबर कोठेंतरी हिंडायला गेला आहे!" परंतु कांहीं वेळानें मुली परत आल्या. त्यांच्याबरोबर बद्रबसीम नव्हता. तो कोठें आहे हें त्यांना माहीत नव्हतें.

त्याच्या शोधार्थ नोकर व दासदासी धांवले. पण कोणाला पत्ता लागला नाहीं. सर्व घाबरून गेले कीं बद्रबसीम गेला कोठें? सालिहानें बद्रबसीम नाहींसा

झाल्याची गोष्ट गुप्तपणें आपल्या बहिणीला कळविली.

बातमी कळतांच गुलनार घाबरून गेली आणि आपल्या माहेरीं आली. तिच्या आईला बद्रबसीम कोठें आहे हें कांहींच माहीत नसल्यामुळें ती देखील गुलनारबरोबर रडूं लागली. सालिहानें समुद्रराजाकडे गेल्यानंतर जें कांहीं घडलें तो सर्व वृत्तांत तिनें सांगितला. बद्रबसीमचा पत्ता नाहीं व जिच्यासाठीं एवढें युद्ध झालें ती देखील नाहीं हें ऐकून गुलनारला वाटलें आतां या जगांत जिवत राहून तरी काय करावयाचें आहे? परंतु तिच्या आईनें तिची समजूत घातली व म्हणाली—"असें निराश होऊन स्वतःच्या जिवाचें बरेंवाईट करून घेणें बरोबर नाहीं. अल्लाची कृपा असेल तर बद्रबसीम सुखरूप घरीं परत येईल व सर्व गोष्टी मनासारख्या होतील. तूं परत आपल्या घरीं जा. बद्रबसीम नाहींसा झाला आहे हें कोणाला कळूं देऊं नकोस. राज्याला कोणी वारस नाहीं म्हणून गादीला हक्कदार निघतील. तेव्हां तूं लवकर परत जा."

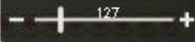
गुलनारला आईचा सल्ला पसंत पडला व ती सर्वांचा निरोप घेऊन आपल्या घरीं

परत आली. तिच्या वागण्यावरून किंवा बोलण्यावरून बद्रबसीम नाहींसा झाला आहे या गोष्टीची कोणाला शंकादेखील आली नाहीं.

तिकडे जहानाराच्या दासीनें बद्रबसीमला एका बेटावर आणून सोडलें. त्या बेटावर पुष्कळ फळझाडें होतीं व चहूंकडे हिरवळ होती. परंतु त्या निर्जन बेटावर पक्षीरूपानें राहाणें नशिबीं आल्यामुळें त्याला फार वाईट वाटलें. आपल्याला हें पक्षीरूप मिळालें कसें? त्या राजकन्येनें आपल्यावर चेटूक केलें. म्हणजे तिला ती विद्या येत

असावी. त्यानें उडण्याचा यत्न करून पाहिला पण त्याच्या पंखांत शक्तीच नव्हती. उडतां आलें तरी काय उपयोग? आपल्याला कोण ओळखणार आणि कोण सोडवणार? पूर्ण हताश होऊन जमिनीवर अंग टाकून तो पडून होता.

कांहीं वेळानें तो उठला. त्यानें विचार केला, अल्लाची कृपा असेल तर हे दिवसहि जातील. म्हणून स्वतःच्या मनाला धीर देऊन त्यानें कांहीं फळें खाल्लीं व कोणाची नजर पडणार नाहीं अशा जागीं पडून राहिला.

एकदां तो त्या बेटावर हिंडत होता. त्याला एका शिकाऱ्यानें पाहिलें. त्याला तो एक विचित्र पक्षी वाटला. त्याच्या सारखा लाल तोंड व लाल पाय असलेला पक्षी त्यानें त्या पूर्वी कधींच पाहिला नव्हता. तो हळूच पाठीमागून आला व त्यानें जाळें टाकून त्याला धरलें.

त्या शिकाऱ्यानें विचार केला कीं हा एक विचित्र पक्षी आहे. मी जर याला बाजारांत विकला तर लोक याला विकत घेऊन भाजून खाऊन टाकतील. मला किंमत देखील अगदीं बेताचीच मिळेल. पण जर का राजाकडे घेऊन जाऊन राजाला तो नजर केला तर राजा मोठें बक्षीस देईल. असा विचार करून त्यानें आपल्या देशाच्या सुलतानाला तो पक्षी नजर केला. सुलतानानें त्याला दहा दीनार बक्षीस दिले. शिकारी आनंदानें घरीं परत गेला.

सुल्तानानें तो विचित्र पक्षी एका सोनेरी पिंजऱ्यांत ठेवला. तो स्वतः त्याला दाना पाणी देऊं लागला. परंतु तो पक्षी त्याला शिवत देखील नसे. सुलतानाला आश्चर्य वाटलें. म्हणून त्यानें पक्ष्याला पिंजऱ्यांतून बाहेर काढला व त्याच्या समोर फळें व मांसाचे कांहीं तुकडे टाकले. त्याबरोबर तो पक्षी खाऊं लागला. सुल्तानाला आनंद झाला. त्यानें आपल्या गुलामाला बोलाविलें आणि म्हणाला—"आपल्या मालकिणीला जाऊन सांग कीं एक विचित्र पक्षी मी विकत घेतला आहे. तो पक्ष्यांचें खाणें खात नाहीं. त्याला पाहण्यासाठीं यायला बोलाविलें आहे."

सुलतानाचा निरोप ऐकून बेगम तो विचित्र पक्षी पाहाण्यासाठीं आली. परंतु पक्ष्याला पाहाल्याबरोबर तिनें तोंडावर बुरखा ओढून घेतला आणि मागें सरकली.

सुलतानाला आश्चर्य वाटलें. तो तिच्याजवळ जाऊन म्हणाला–" येथें मी व माझा हुजऱ्या आम्ही दोघेच आहों. मग पडद्याची काय गरज आहे ?"

तिनें सुलतानाला खूण करून जवळ बोलाविलें व म्हणाली–" तो पक्षी नसून मनुष्य आहे. हा शारिमान व गुलनार यांचा मुलगा बद्रबसीम आहे. समुद्रराजाची कन्या जहानारा हिनें याच्यावर चेटूक करून याला पक्षी केलें आहे. कारण याचा मामा सालिहा यानें तिच्या बापाचा पराभव करून त्याला कैदेंत टाकलें आहे. सालिहानें याच्याशीं तिचें लग्न लावून देण्यासाठीं युद्ध करून तिच्या बापाला कैदेंत टाकलें. या गोष्टीचा तिला राग होता."

बेगमला मंत्रशास्त्र चांगलें अवगत होतें. म्हणूनच वर सांगितल्याप्रमाणें बद्रबसीमचा वृत्तांत ती सुलतानाला सांगूं शकली. सर्व वृत्त ऐकून घेतल्यावर सुलतानानें बद्रबसीमला म्हणजे पक्ष्याला विचारलें–" हें सर्व खरें आहे का ?" त्यानें आपले पंख फडफडवून होकार दर्शविला.

" म्हणजे या बिचाऱ्यावर तर फारच मोठें संकट येऊन पडलें आहे. तूं याला लवकर मंत्रबळानें या संकटांतून सोडव. मला दया येते याची." सुलतान आपल्या बेगमला म्हणाला.

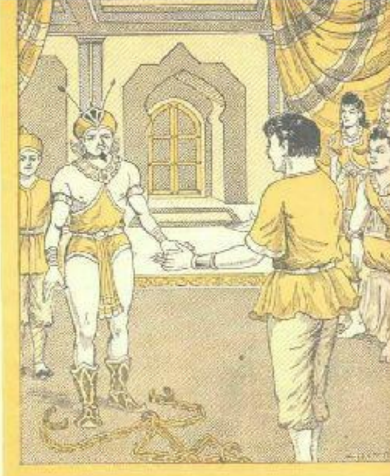
बेगमनें भिंतींत बसवलेलें एक कपाट उघडून बद्रबसीमला त्यांत जायला सांगितलें. पक्षी लगेच आंत जाऊन बसला. नंतर ती घरांत गेली व एका भांड्यांत पाणी घेऊन तिनें एक मंत्र म्हटला. मंत्राचा परिणाम पाण्यावर झाला. कारण त्या पाण्याला उकळी फुटली. तिनें त्यांतलें थोडें पाणी घेऊन त्या कपाटांत बसलेल्या पक्ष्यावर शिंपडलें व म्हणाली–" तूं हें रूप सोड

आणि स्वतःचें रूप घेऊन बाहेर ये." आश्चर्य म्हणजे त्या पक्ष्याचें सर्व अंग एक क्षणभर थरारलें आणि तो पक्षी अदृश्य होऊन त्याच्या जागीं बद्रबसीम प्रगट झाला. सुलतान त्याचें रूप पाहून थक्क झाला. म्हणाला–" तुझ्या या रूपाला साजेल असेंच तुझें नांव तुझ्या आईबापांनीं ठेवलें आहे."

बद्रबसीम सुलतानाजवळ गेला. त्याला लवून मुजरा केला व त्या देशाच्या चालीप्रमाणें सुलतानाच्या हाताचें चुंबन करून म्हणाला–" मी आयुष्यभर आपले व बेगमसाहेबांचे उपकार विसरणार नाहीं."

सुलतानानें त्याला आशीर्वाद देऊन त्याच्या कपाळाचें चुंबन केलें आणि त्याला त्याचा जीवनवृत्तांत सांगायला सांगितलें. बद्रबसीमनें सर्व जीवन वृत्त सांगितलें. तें ऐकून सुलतानानें त्याला विचारलें– " बाळ ! तुला माझ्याकडून आणखी कांहीं मदत होण्यासारखी असेल तर तूं खुशाल माग."

बद्रबसीम म्हणाला–" घर सोडून कित्येक दिवस झाले. मला प्रथम स्वदेशीं गेलें पाहिजे. माझ्या गैरहजेरींत काय काय

कारस्थानें झालीं असतील कोणास ठाऊक ? मी नाहींसा झाल्यानंतर माझ्या आईवर कोणकोणती संकटें ओढवलीं असतील हें तिचें तिलाच ठाऊन !"

सुलतानानें आपल्या स्वतःच्या गलबतांत बद्रबसीमच्या प्रवासाची व्यवस्था करून दिली. तो स्वदेशीं पोंचला त्यावेळीं त्याची आजी, मामा व आजोळची इतर मंडळी हजर होती. बद्रबसीम सुखरूप परत आलेला पाहून त्यांना फार आनंद झाला.

मुलाला पाहून गुलनारच्या डोळ्यांतून आनंदाश्रू वाहूं लागले. त्याच्यावर जीं जीं

संकटें ओढवलीं त्यांचें त्यानें वर्णन केलें व म्हणाला–" जहानारा माझ्याशीं इतक्या दुष्टपणानें वागली असली तरी तिच्याशींच लग्न करण्याचा माझा निश्चय आहे. त्यांत थोडादेखील बदल झालेला नाहीं."

त्याची आजी म्हणाली–" समुद्रराजाचा पराभव करून त्याला तुझ्या मामानें कैद करून आणलें आहे. त्याला हजर करण्यास तिनें सांगितलें. समुद्रराजाला साखळदंडांनीं बांधलें होतें. त्याला बद्रबसीमनें स्वतःच्या हातांनीं सोडविलें आणि म्हणाला–"माझ्या-मुळें आपल्याला फार कष्ट झाले. आतां मी स्वतःच आपणासमोर आपल्या मुलीसाठीं मागणी घालीत आहें. हें आपल्याला पसंत नसेल तर माझें कांहीं म्हणणें नाहीं. तिच्याशीं माझें लग्न झालें नाहीं तर मी राज्य सोडून निघून जाईन. मी आपलें राज्य आपल्याला परत द्यावें अशी आपल्या मामांजवळ मी विनंति करीत आहें."

समुद्रराजाचें मन पालटलें. म्हणाला–"माझ्या मुलीला तुझ्याहून जास्त चांगला वर कोठून मिळणार? पण ती एका बेटांत लपून बसली आहे. ती माझ्या शब्दाबाहेर नाहीं. मी तिला बोलावून आणतों."

समुद्रराजानें आपल्या खास नोकराला पाठवून जहानाराला बोलाविलें आणि म्हणाला–" मुली! मी याला तुझ्याशीं लग्न करून देण्याचें वचन दिलें आहे. याच्या-सारखा सुंदर, पराक्रमी, उदार व वैभव-संपन्न बादशाह आणखी कोण असणार?"

जहानारानें मान हलवून लाजत संमति दिली. सर्वांना आनंद झाला. थाटानें लग्नसमारंभ पार पडला. बद्रबसीमच्या राज्यांत त्याची प्रजा सुखी झाली. [संपूर्ण]

नवरी मुलगी

एक जमीनदार होता. त्याचा वाडा म्हणजे एक छोटेखानी किल्लाच होता. जमीन-दारच तो, त्याच्याकडे हजारो एकर जमीन होती. त्याला एकाच गोष्टीची उणीव होती. त्याची बायको लहान वयांतच वारली.

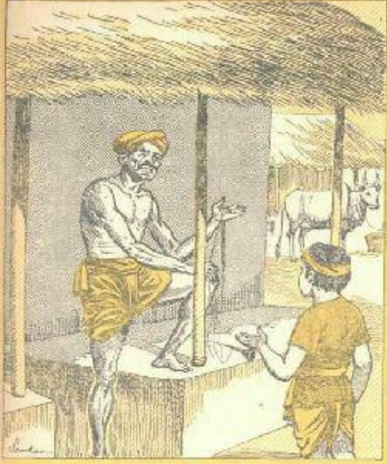
शेजारच्या एका शेतकऱ्याची मुलगी एकदां त्याच्या दृष्टीस पडली. तिला पाहा-ल्यापासून तिच्याशींच लग्न करण्याचें त्यानें ठरविलें. ती गरिबाघरची मुलगी होती. त्याला वाटलें कीं गरिबाची मुलगी आहे. वैभव पाहून भुलून जाईल व विचारल्या-बरोबर लग्नाला तयार होईल. त्यानें त्या मुलीलाच विचारलें.

ती तोंडानें 'हो' म्हणाली. परंतु तिनें मनांत विचार केला, या थेरड्याची खोड मोडली पाहिजे.

"माझ्याशीं? माझ्याशीं? पण कां?" तिनें विचारलें.

पहिल्यानें होकार देऊन नंतर तिनें तो प्रश्न विचारलेला ऐकून जमीनदाराला राग आला. तरी स्वतःला आवरून तो तिची मनधरणी करूं लागला. त्या मुलीनें तितक्याच दृढपणानें नकार दिला.

त्यानें विचार केला, मी तरी खुळा आहें. तिला विचारण्याची गरजच काय, तिच्या बापालाच विचारूं या. त्यानें तिच्या बापाकडे निरोप पाठविला. गरीब शेतकरी धांवत आला व नमस्कार करून दूर उभा राहिला, म्हणाला–" हें पहा, तुझ्यावर जें कर्ज आहेना त्याची परतफेड करण्याची गरज नाहीं आणि तूं ज्या जमिनींत खंडावर शेती करीत आहेस ती जमीनदेखील मी तुझ्या

नांवावर लिहून देईन. पण एका अटीवर. आपल्या मुलीचें लग्न माझ्याशीं करून दे."

शेतकरी म्हणाला—"पाहातों. मुलगी लहान आहे. पण पाहातों. सांगतों तिला. ती माझ्या शब्दाबाहेर नाहीं." शेतकरी घरीं निघून गेला. त्यानें आपल्या मुलीला अनेक प्रकारें समजावून सांगितलें पण ती कबूल झाली नाहीं. ती म्हणाली—"बाबा! त्यानें स्वतःचें सर्व शेत जमीन, वाडा व तिजोरी जरी तुमच्या नांवीं लिहून दिली तरी मी त्या थेरड्याशीं लग्न करणार नाहीं." शेतकऱ्यानें तो प्रश्न पुन्हां काढला नाहीं.

पण जमीनदाराला मात्र आश्चर्य वाटलें. कित्येक दिवस लोटले तरी शेतकरी न आलेला पाहून त्यानें त्याला बोलावून आणण्यासाठीं नोकराला पाठविलें. शेतकरी आला व हात जोडून उभा राहिला. जमीनदार म्हणाला—"काय रे! आपल्या मुलीशीं लग्न करून द्यायला तूं कबूल झालास आणि आतां तोंड दाखवीत नाहींस?"

काय उत्तर द्यावें हें त्या बिचाऱ्याला सुचेना. कांहींतरी बोलायचें म्हणून म्हणाला—"मालक! आमच्याकडून कांहीं उशीर नाहीं. लग्नाची तयारी करावी!"

मुलीनें कबूल केलें का?" जमीनदारानें सरळ प्रश्न केला.

"तिच्या कबुलीची काय गरज? मुहूर्त ठरवून मला कळवा. मी तिला कामाला म्हणून पाठवून देईन. तुम्ही तिच्या गळ्यांत मंगळसूत्र बांधून टाका म्हणजे झालें." शेतकरी म्हणाला.

जमीनदाराला ती युक्ति पसंत पडली. त्यानें लग्नाची सर्व तयारी केली. ज्यांना-ज्यांना बोलावणें पाठविणें आवश्यक होतें त्या सर्वांना त्यानें बोलावणें पाठविलें. भटजींनीं येऊन सर्व आवश्यक तयारी केली.

नंतर जमीनदारानें नोकराला बोलावून त्या शेतकऱ्याच्या घरीं जायला सांगितलें. म्हणाला—"तो कोणाला तरी पाठवीन म्हणाला होता. जाऊन घेऊन ये."

नोकर शेतकऱ्याच्या घरीं गेला आणि मालकाचा निरोप सांगून म्हणाला—"तुम्ही कोणाला तरी पाठवितों म्हणाला होतां. पाठवतां का माझ्या बरोबर?"

"होय, ती त्या पलीकडच्या शेतांत आहे, पहा!" शेतकरी म्हणाला.

नोकर शेतांत गेला. तेथें शेतकऱ्याची मुलगी गवत कापीत होती. तिला तो म्हणाला—"तुझ्या बापानें जमीनदाराकडे कोणाला तरी पाठवायचें वचन दिलें होतें. घेऊन जा म्हणाला शेतांतून!"

मुलीनें विचार केला, असें काय? आणि म्हणाली—"ती काय पलीकडे बांधून ठेवली आहे. ती काळी घोडी!"

नोकर घोडीला सोडून तिच्यावर बसून जमीनदाराकडे गेला. त्याला मालकानें विचारलें—"काय, घेऊन आलास का?"

"हो! फाटकाजवळ उभी केली आहे तिला." नोकर म्हणाला. "वर माडीवर घेऊन जा तिला!" मालक म्हणाला.

"वर माडीवर म्हणतां ! वर नेतां येईल का मला ?" नोकरानें चकित होऊन विचारलें.

मालकाला वाटलें कीं नवऱ्या मुलीला घेऊन एकट्यानें जायला त्याला लाज वाटत असेल म्हणून म्हणाला–"दोघां तिघांना घे बरोबर म्हणजे झालें !"

नोकरानें दोघां तिघांच्या मदतीनें घोडीला वरच्या मजल्यावर जिना चढून पोंचतें केलें आणि मालकाला कळविलें. मालक म्हणाला–"जाऊन बायकांना सांग कीं तिला सजवून ठेवा !"

नोकरानें चकित होऊन विचारलें– "हें काय मालक ?"

"उगाच जास्त बोलत राहूं नकोस. साडी चोळी दाग दागिने सर्व नीट घाला म्हणावें." मालक म्हणाला.

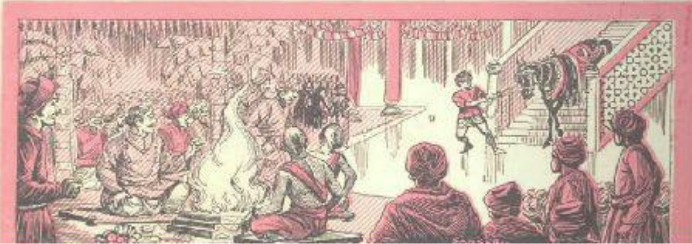
नोकरानें मोलकरणींना जाऊन सांगितलें कीं मालकाची आज्ञा आहे कीं जा वर आणि त्या घोडीला नवऱ्या मुलीसारखें छान सजवा !

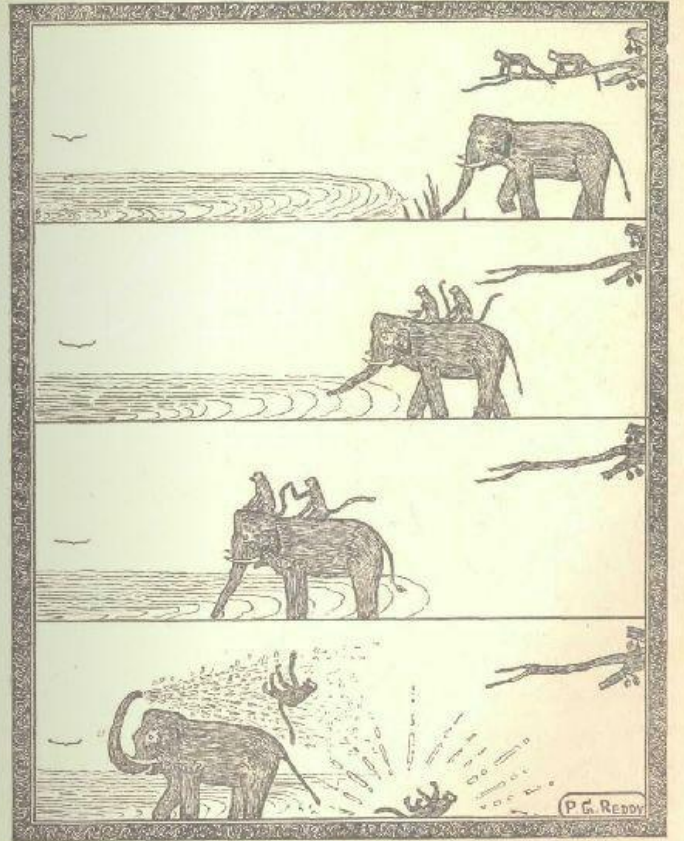
मोलकरणींनीं मालकाच्या विक्षिप्तपणा बद्दल आश्चर्य करीत त्याच्या आज्ञेचें पालन केलें. नोकरानें मालकाला सांगितलें कीं सर्व तयारी झाली.

"तर मग घेऊन ये तिला खालीं." जमीनदारानें आज्ञा केली.

जिन्यावर खुरांचा आवाज ऐकून व घोडीचा तो शृंगार पाहून मांडवांत जमा झालेली मंडळी हंसूं लागलीं.

जमीनदाराचें दुसरें लग्न अशा तऱ्हेनें होण्यापूर्वीच संपलें. सर्व वऱ्हाडी मंडळी हंसत आपापल्या घरीं निघून गेलीं. त्यानंतर जमीनदारानें पुढें लग्नाची गोष्ट कधीं काढली नाहीं.

हरपलेलें अमरत्व

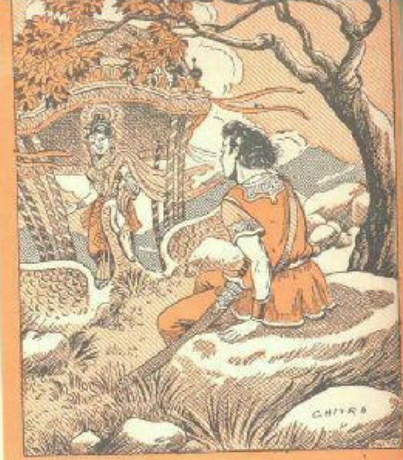
विक्रमार्कानें हट्ट सोडला नाहीं. तो पुन्हां झाडाजवळ गेला. झाडावरचें प्रेत काढून तें खांद्यावर टाकलें व स्मशानाच्या दिशेनें चालूं लागला. तेव्हां प्रेतांत बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"या मध्यरात्रीच्या वेळीं तूं कोणत्या फळाची आशा ठेवून इतका कष्ट सहन करीत आहेस हें मला नाहीं समजत. पण तुला माहीत असेलच, मिळालेलें अमरत्व सुद्धां चारुकेशी सारखा मनुष्य गमावून बसतो. तुझा चालण्याचा श्रम अल्प का होईना, कमी करण्यासाठीं मी चारुकेशीची गोष्ट सांगतो." असें सांगून वेताळ गोष्ट सांगूं लागला.

गांधार देशावर वाळवंटांतल्या एका राज्याच्या लोकांनीं स्वारी केली तेव्हां गांधार देशांतील छोटेखानी राज्यें त्यांना अडवूं शकलीं नाहींत. गांधार देशाच्या

वेताळाच्या गोष्टी

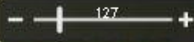
प्रजेचा कोणी वाली उरला नाहीं. तेव्हां गांधारेय नांवाच्या एका शूर तरुणानें देशभर हिंडून देशाच्या तरुणांना देश-रक्षणासाठीं आह्वान केलें व त्यांची संघटना करून एक सैन्य उभें केलें. या सैन्यानें शत्रूला देशाबाहेरं हांकलून लावलें व गांधार-देश स्वतंत्र केला. गांधारेयच्या अनु-यायांना देखील गांधरेय हेंच नांव पडलें. गांधारेयांच्या प्रयत्नानें गांधार देश पुन्हां शस्यश्यामल व सुखी झाला. गांधारेयांना दुसऱ्याचें राज्य जिंकण्याची महत्वाकांक्षा कधींच नव्हती. म्हणून युद्ध संपल्यानंतर सर्वत्र शांतता नांदूं लागली. आपल्या शक्तीचा सदुपयोग व्हावा म्हणून त्यांनीं शिकार करण्यास सुरवात केली. एकदां ते वसंत ऋतूंत शिकारीसाठीं हिंदुकुश पर्वतावर गेले. त्यांच्या बरोबर गांधरेयचा मुलगा चारुकेशी पण होता. इतर लोक शिकार करीत हिंडत असतां तो एका उंच शिखरावर बसून एका खोल दरीचें दृश्य पाहूं लागला.

पाहतां पाहतां दरीच्या पायथ्याशीं असलेल्या एका सरोवरांतून ढगासारखें कांहीतरी वर आलें. तो ढग चारुकेशी

बसला होता तेथपर्यंत आला व एकदम फुटला व त्यांतून एक विमान प्रगट झालें. त्या विमानांत एक देवकन्या बसलेली होती. तिचें सौंदर्य पाहून चारुकेशी चकित झाला.

विमान चारुकेशीसमोरच थांबलें. देव-कन्या त्याला म्हणाली–"मी चक्रवर्ती विद्याधर याची मुलगी आहें. आमच्या घराण्याच्या सर्व स्त्रियांना विद्याधरनी म्हणतात. कित्येक दिवसांपासून माझें मन तुझ्यावर बसलें आहे. मी आपल्या वडिलांच्या परवानगीनें तुझ्याशीं विवाह करण्याच्या हेतूनें आल्यें आहें. तूं माझ्याशीं लग्न केलेंस तर तुला देखील

अमरत्व लाभेल. तुला वार्धक्य येणार नाहीं व मरणाची भीतिपण उरणार नाहीं. रोगांचें भय नाहीं. आपण दोघं सुखांत वर्षानुवर्षें आयुष्य घालवूं."

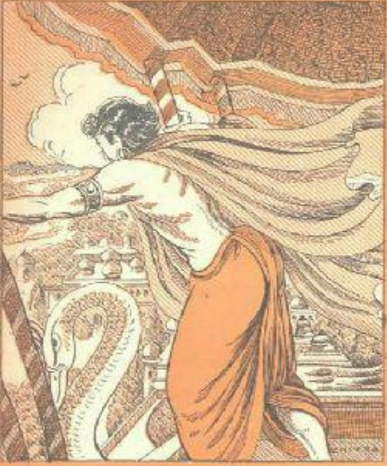
चारुकेशीला तें सर्व स्वप्नासारखें वाटलें. त्याला त्या आकस्मिक प्रसंगीं काय करावें हें सुचेना. तो यंत्रवत सरळ विमानांत जाऊन बसला. विमान उडूं लागलें. गांधारेयांनीं तें पाहिलें व मोठमोठ्यानें ओरडूं लागले. परंतु त्यांचा आवाज त्याला ऐकूं आला नाहीं. विमान पर्वत, नद्या, समुद्र ओलांडून विद्याधर लोकांत पोंचलें. चारुकेशीला इतक्या सुंदर देशाची कल्पना देखील नव्हती. तेथील प्रत्येक घर, वृक्ष, लता व लहान लहान रोपटीं इतकीं सुंदर होतीं कीं जणुं कांहीं विश्वकर्म्यानें स्वतःच्या हातानेंच तीं घडवलीं होतीं. तेथें एक देखील कुरूप मनुष्य नव्हता. चक्रवर्ती विद्याधर स्वतः चारुकेशीच्या स्वागतासाठीं सामोरा आला. त्याच दिवशीं चारुकेशी व विद्याधरी या दोघांचें लग्न झालें. राज्यांतले सर्व मानकरी व दरबारी लग्नाला हजर होते.

चारुकेशी स्वदेश व गांधारेय प्रजेला पार विसरून गेला. विद्याधरीच्या सहवासांत त्याला या सर्व गोष्टींची आठवण कोठून असणार? चिंता व काळजी नांवाची वस्तु त्याच्या मनाला कधीं शिवली देखील नाहीं. त्यानें इच्छिलेली वस्तु मनांत इच्छा उत्पन्न झाल्याबरोबर समोर हजर होत असे.

कांहीं काळानंतर चारुकेशीचें मन पालटूं लागलें. त्याला स्वप्नें पडूं लागलीं. परंतु तीं स्वप्नें विद्याधर देशाचीं नसून गांधार देशाचीं होतीं. गांधारेय देशांतील लोक शिकारीला कसे जात, पक्ष्यांचे पंख कसे काढीत, रानटी डुकराला मारून कसे उचलून नेत? त्याचे मित्र व सवंगडी सर्व स्वप्नांत येऊं लागले. एक दिवशीं स्वप्नांतून तो जागा झाला तेव्हां आपण गांधार देशापासून फार दूर आहोंत व स्वदेशीं पोंचणें आतां अशक्य झालें आहे याची त्याला जाणीव झाली व मन फार फार दुःखी झालें. त्या दिवशीं त्याचा उतरलेला चेहरा पाहून विद्याधरीनें त्याला विचारलें कीं काय झालें तुम्हांला? तेव्हां तो म्हणाला— "स्वप्नांत मला हे हे मित्र भेटले. त्यांच्या बरोबर मी हरणांची शिकार करीत रानांत हिंडत आहें."

कांहीं काळ लोटला. चारुकेशीला स्वदेशाचीं स्वप्नेंच अधिकाधिक पडूं लागलीं. विद्याधरी त्याला म्हणे,—“तुझ्या मनांत मर्त्यलोकाचे विचारच नेहमीं येतात म्हणून तुला तीं स्वप्नें पडतात. तुला असें कोणतें सुख तेथें मिळेल असें वाटतें, तें तरी कळूं दे. तेथें रोग, वार्धक्य व मरण यांच्या भयाबरोबर अनेक कष्ट सहन करावे लागतात. हिंवाळ्यांत झाडें वाळून जातात व उन्हाळ्यांत तलाव व सरोवरें आटतात.”

तो म्हणे—“उन्हाळ्यानंतर पावसाळा आला व सरोवरें भरलीं कीं पृथ्वीचें रूप बदलतें. सहा ऋतूंचें एकामागून एक येणें व जाणें तूं प्रत्यक्ष डोळ्यांनीं पाहिलेंस तरच तुला त्याच्या आनंदाची कल्पना येईल. फक्त एकच दिवस गांधार देशांत जाऊन यावें वाटतें मला.”

पण त्यानें मर्त्यलोकांत जाण्याचें नांव काढलेलें तिला बिलकुल आवडत नसे. परंतु त्यानें फारच आग्रह केल्यावर तिनें तें मान्य केलें. ती म्हणाली—“तुम्ही जा या विमानांत बसून आणि जें जें पहावयाचें आहे, पाहून या. पण चुकून सुद्धां जमिनीवर पाऊल ठेवूं नका. विमानांतून खालीं उतरूं नका.” तिनें त्याला बजावून बजावून सांगितलें.

चारुकेशीला पुन्हां स्वदेशाचें दर्शन होणार याबद्दल फार आनंद झाला. तो विमानांत बसून स्वदेशीं गेला. गांधारेय जेथें जेथें शिकारीला जात, जेथें ते शस्त्रास्त्र विद्या शिकत त्या सर्व जागा त्यानें विमानांतच बसून पाहिल्या. परंतु त्याला त्याचा एक मित्रदेखील दिसला नाहीं कीं त्यांचा आवाज ऐकूं आला नाहीं. सर्वत्र शुकशुकाट. तर मग गांधारेय स्वदेश सोडून कोठें निघून गेले आहेत कीं काय?

एका जागीं एक शेतकरी शेतांत काम करीत होता त्याला हांक मारून त्यानें विचारलें—“या प्रदेशांत गांधारेय रहात असत ते कोठें दिसत नाहींत?”

“गांधारेय लोक? त्यांचा काळ लोटून आज तीन शतकें लोटलीं. तूं कोण?” शेतकऱ्यानें चकित होऊन विचारलें.

चारुकेशीला तें खरेंच वाटेना. तो विमानांतून परत निघाला. त्याला आणखी एक दृश्य दिसलें. चार जण डोंगरांत कांहीं तरी खणत होते. एक दगड बाजूला सारण्याचा यत्न मोठ्या कष्टानें ते करीत होते. मनुष्य जात इतकी का अशक्त झाली आहे? गांधारेय असते तर दोघांनीं मिळून तो दगड बाजूला सारला असता.” असें मनाशीं म्हणत आपल्या शक्तीचें प्रदर्शन करण्यासाठीं तो विमानांतून उतरून चालूं लागला. पण दोनच पावलें तो चालला असेल तो खालीं पडला. विमान आकाशांत उडून गेलें. दगड सारणाऱ्यांना त्याचा काळवंडलेला देह मात्र दिसला.

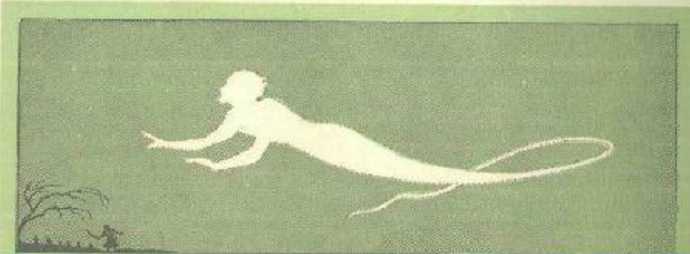
वेताळानें येथवर गोष्ट सांगितली आणि विचारलें—“राजा मला एका गोष्टीची शंका वाटते. सामान्यपणें माणसाला अमरत्व हें

दुर्लभ असतां चारुकेशी सारखा समजूतदार मनुष्य सर्व सुखांवर पाणी सोडून आपल्या सुंदर बायकोला सोडून मर्त्य लोकांत यायला कां आतुर झाला? तें देखील मरण आपल्याला निश्चितपणें मिळणार हें माहिती असून? या प्रश्नाचें उत्तर माहिती असून तूं दिलें नाहींस तर त्याचा परिणाम तुला माहीत आहेच. तुझ्या डोक्याचीं शंभर छकलें होऊन तुझ्याच पायांवर लोळूं लागतील."

"चारुकेशीला अमरत्व मिळालें असलें तरी त्याचें मानवत्व गेलेलें नव्हतें. स्वतः जवळ जें नसतें तेंच मिळावें असें माणासाला वाटतें व त्याची उणीव इतकी जास्त भासूं लागते कीं त्यासाठीं मनुष्य वाटेल तो त्याग करायला तयार होतो. म्हणूनच मनुष्य आजपर्यंत प्रगति करीत आलेला आहे. देवलोकांत चारुकेशीला कोणत्या गोष्टीची उणीव असणार? पण मर्त्यलोकांतलें बदलणारें नैसर्गिक सौंदर्य देवलोकांत कोठून मिळणार? म्हणून त्याच गोष्टी त्याला स्वप्नांत दिसत. फक्त स्वतः सुख उपभोगल्यानें माणसाच्या मनाचें समाधान होत नाहीं. दुसऱ्याला मदत करून त्याला सुखी करण्यांत देखील एक तऱ्हेचा आनंद वाटतो. त्याच आनंदाच्या शोधार्थ तो धांवला होता. या शिवाय जन्मभूमि ही स्वर्गाहून जास्त प्रिय वाटते मनाला. म्हणून मनुष्य स्वभावाला धरूनच तो जमिनीवर उतरला होता आणि त्याचा परिणाम व्हायचा तोच झाला" राजा म्हणाला.

अशा तऱ्हेनें राजाचें मौन भंग होतांच वेताळ शवाबरोबर नाहींसा झाला आणि पुन्हां झाडाला जाऊन लोंबकळूं लागला.

खडतर व्रत

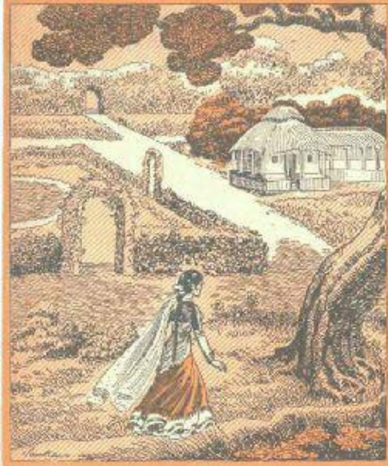
एक राजा होता व एक राणी होती. त्यांना बारा मुलें होतीं. पण एक देखील मुलगी नव्हती म्हणून राणीला तिचीच उणीव भासे. नाहींतर मुलगा होत नाहीं म्हणून लोक व्रतें अनुष्ठानें करतात. या उलट मुलगी व्हावी म्हणून राणी देवीच्या देवळांत गेली व पदर पसरून तिनें देवी जवळ मागणें घातलें कीं देवी, मला एक सुंदर कन्या दे. मग मुलें नसलीं तरी हरकत नाहीं.

तोंडानें ती म्हणाली खरी, पण तिनें स्वतःच आपली जीभ चांवली व म्हणाली— "किती मूर्ख व पापिण आहे मी! माझ्या तोंडांतून असे शब्द निघाले तरी कसे?" तिला फार पश्चात्ताप वाटला. पण पुढें कांहीं दिवसांनीं ही गोष्ट ती पार विसरून गेली. आपलें मागणें देवी पुरें करील व आपण जसें मागणें घातलें आहे तसेंच पुरें करील हे तिच्या ध्यानीं मनीं देखील नव्हतें.

देवी नवसाला पावली आणि राणीला नऊ महिन्यांनीं खरोखरच एक कन्यारत्न झालें. तिचीं बाराचीं बारा मुलें बदकें झालीं आणि आकाश मार्गें उडून गेलीं. पुढें तीं कोणाला पुन्हां कधीं दिसलीं नाहींत.

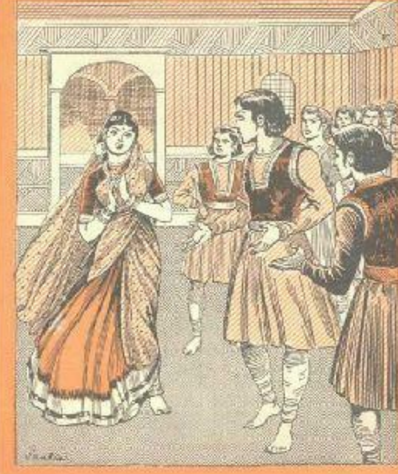
बारा वर्षें लोटलीं. राजकन्या खरोखरच फार सुंदर होती. तिला पाहिलें कीं असें वाटे कीं प्रत्यक्ष देवीचाच अवतार आहे. राजकन्येनें मैत्रिणींच्या व दासदासींच्या तोंडून ऐकलें कीं तिला बारा भाऊ होते व जन्मल्याबरोबर ते बदकें होऊन उडून गेले. परंतु असें कां झालें हें मात्र तिला कळलें नाहीं. घरांत ती एकटीच होती. बरोबर

श्री. का. सा. पवार

खेळायला कोणी नाहीं म्हणून भाऊ नसल्यानें एकटेपणा जास्तच जाणवला. भाऊ कां बदकें होऊन उडून गेले याविषयीं कळावें अशी उत्सुकता अर्थातच जास्त जास्त वाढूं लागली व एक मानसिक आजार होण्यास तें एक कारण झालें. मुलीनें नेहमीं हंसत रहावें व खेळत रहावें असें आईला वाटे. परंतु ती अशी आजाऱ्या सारखी अंथरुणावर पडून राहायची किंवा एकटी कोठें तरी बसून रहावयाची हें पाहून तिच्या आईला काळजी वाटूं लागली. मुलीनें शेवटीं आईला कारण विचारलेंच व आईनें तें इच्छा नसून सांगून टाकलें. त्यावर मुलगी म्हणाली–"म्हणजे माझ्या भावांची अशी स्थितिव्हायला कारण मीच. त्यांना किती कष्ट सहन करावे लागत असतील कोण जाणें! त्यांना पुन्हां मनुष्य रूप मिळेपर्यंत मी स्वस्थ बसणार नाहीं."

तें ऐकून आईला वाटलें कीं मुलें तर आतां नाहींतच, या मुलीनें देखील जिवाचें बरें वाईट करून घेतलें तर काय होणार? म्हणून तिनें तिला नकळत तिच्यावर नजर ठेवण्यासाठीं दासदासी नेमल्या. परंतु त्याच दिवशीं रात्रीं राजकन्या राजवाड्यांतून बाहेर दूर रानांत निघून गेली. तिनें बरोबर खायला थोडेंफार घेतलें होतें. सुदैवानें तिला रानांत फळें खायला मिळालीं. दुसऱ्या दिवशीं संध्याकाळीं ती एका झोंपडींत जाऊन पोंचली. त्या झोंपडीच्या चहूं बाजूला फुलवाडी होती. त्या झोंपडींत जेवणाची सर्व तयारी होती व बारा अंथरुणें पण तयार होतीं. इतक्यांत तिला बाहेर कोणी आल्याची चाहूल लागली. नंतर एका मागून एक बारा तरुण आंत आले. तिला पाहून त्या सर्वांना फार वाईट वाटलें. एकजण म्हणाला देखील.

"आपलें दुर्भाग्य कोठून घेऊन आलें तुला कोण जाणे? एका मुलीमुळेंच तर आम्हांला आपल्या आईबापांपासून पारखें व्हावें लागलें आणि दिवसभर बदक होऊन जगावें लागत आहे. बारा वर्षें झालीं तो शाप लागून."

दुसरा म्हणाला–"म्हणूनच तर मुलगी दिसली कीं तिचा जीव घ्यायचें आम्ही ठरविलें आहे. परंतु तूं इतकी गरीब व भोळी दिसतेस कीं तुझा जीव घ्यायला हात पुढें होत नाहीं. तरी आम्हांला आपली प्रतिज्ञा तरी कशी मोडतां येईल?"

"मी तुमचीच बहीण आहें. तुम्ही म्हणालांत तें मी कालच ऐकलें आणि तुमच्या शोधार्थ घर सोडून बाहेर निघालें." राजकन्या म्हणाली.

तिच्या भावांना तें ऐकून फार लाज वाटली. आपली बहीण इतकी चांगली आहे आणि आम्ही अशी प्रतिज्ञा कां बरें केली होती!

इतक्यांत दरवाज्यांत एक स्त्री आली आणि त्यांना रागावून म्हणाली–"पुरे झाली तुमची प्रतिज्ञा! तुम्ही या मुलीचा जीव घ्यायचा विचार नुसता मनांत आणलांत तर पहा, तुम्हांला या तलावांतलें शेवाळ करून टाकीन मी! खबरदार तिच्या अंगाला हात लावलांत तर! ती तुम्हांला शापमुक्त करण्यासाठीं आली आहे. तें तेवढें सोपें नाहीं. तिला खडतर व्रत करावें लागणार आहे. रानांतलें मऊ गवत व शेवाळें आणून त्यांचीं वस्त्रें तुमच्यासाठीं विणून तिनें तयार केली पाहिजेत. यालाच निदान पांच वर्षें लागतील. या पांच वर्षांत तिनें हसतां कामा नये कीं रडतां कामा नये. कोणाशीं बोलतां कामा नये. या तिन्ही पैकीं एक देखील चुकून जरी घडलें तरी व्रतभंग होईल. म्हणून

तुम्ही स्वतःच्या हितासाठीं तिची काळची बहात राहालें पाहिजे." असें सांगून ती स्त्री अदृश्य झाली.

भावांना तें ऐकून परमानंद झाला. आपला उद्धार करण्यासाठीं धाकट्या बहिणीला हें खडतर व्रत घ्यावें लागणार याबद्दल त्यांना तिची फार दया आली. बाराच वर्षांची तर मुलगी होती ती. त्यांनीं तिच्या रक्षणासाठीं सतत जागरूक राहाण्याचें ठरविलें.

बहिणीनें व्रत सुरू केलें. ती त्यांच्यासाठीं रानटी गवताचे सदरे शिवूं लागली. तीन वर्षें लोटलीं. ती कोणाशीं बोलली नाहीं, हंसली नाहीं कीं रडली नाहीं. तोंपर्यंत आठ सदरे तयार झाले होते.

एकदां ती फुलबागेजवळ रानटी गवत कापीत बसली असतां एका राजकुमारानें बाहेरच्या फाटकाजवळ येऊन तिला विचारलें—"येऊं का आंत?" तिनें मान हलवून होकार दिल्यावर तो आंत गेला. तो म्हणाला—"मी वनापलीकडच्या नगराचा राजा आहें. शिकारीसाठीं आलों होतों या बाजूला. तूं येतेस का आमच्या गांवीं? मी तुझ्याशीं लग्न करून तुला आपली पट्टराणी करीन."

तिनें त्याला पाहिलें तेव्हांपासूनच त्यानें जणुंकांहीं तिचें मन चोरलें होतें. दोघांची दृष्टादृष्ट झाली व मनाची साक्ष मनाला पटली. परंतु तिला आपल्या बारा भावांचा उद्धार करावयाचा होता. व त्यासाठीं तिनें व्रत केलें होतें. तें व्रत अर्धेअधिक पुरें झालें होतें. म्हणून मनांत फार इच्छा असूनदेखील राजकुमार तिच्याशीं बोलूं लागला म्हणजे ती तोंड फिरवून घेई.

शेवटीं तिला राहवलें नाहीं म्हणून राजकुमाराच्या हात हातांत घेऊन तिनें आपली मौन संमति दर्शविली. ती त्या राजकुमाराबरोबर गेली तरी तिच्या भावांना ती कोठें गेली आहे हें कळलेंच. तरी निघण्यापूर्वी तिनें तोंपर्यंत तयार झालेले सदरे व गवत दोन टोपल्यांत घातलें आणि दोन्ही टोपल्या घेऊन निघाली. राजकुमाराच्या नोकरांनीं त्या टोपल्या नेण्याची जबाबदारी घेतली. राजकुमारानें तिला बरोबर घोड्यावर बसवून घेतलें आणि राजधानीकडे निघाला. दोघांचा विवाह थाटामाटानें पार पडला.

तिच्या रूपावरून व वागण्यावरन राजकुमाराची खात्री झाली होती कीं त्याची बायको सामान्य स्त्री नसून कोणीतरी राजकन्याच आहे. परंतु त्याच्या सावत्र आईला वाटलें कीं ती कोणी तरी रानटी जातीची स्त्री आहे व तसें म्हणून दाखवायला देखील तिनें मागें पुढें पाहिलें नाहीं.

परंतु राजकुमार स्वतंत्र विचाराचा होता त्यानें सावत्र आईच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केलें. राजकन्येनें गवताचे सदरे विणून तयार करण्याचें काम चालू ठेवलें. एक वर्ष गेलें, तिला एक मुलगा झाला. राजाला फार आनंद झाला. सावत्र मुलाच्या मुलाचें बारसें वगैरे सोहळे पाहून सावत्र आईला

ह्रेवा वाटूं लागला. तिनें आपल्या सावत्र मुलाचें व सुनेचें आपसांत वितुष्ट यावें म्हणून प्रयत्न सुरू केला. एकदां तिनें सुनेला मूल यावी म्हणून एक औषध दिलें व तिच्या मुलाला पळवून नेण्यासाठीं उचललें. पण तितक्यांत तिला खिडकींतून एक लांडगा तोंड वासून उभा असलेला दिसला. तिनें त्या मुलाला बाहेर फेंकून दिला. लांडगा मुलाला घेऊन दूर पळून गेला.

नंतर राजमातानें आपलें बोट कापून घेतलें आणि सुनेच्या तोंडाला रक्त फांसून निघून गेली. राजकुमार शिकार करून परत आला तेव्हां सावत्र आईनें त्या रानटी स्त्रीला घरांत पट्टराणी म्हणून आणल्याचा काय परिणाम झाला तें तिखटमीठ लावून वर्णन करून सांगितलें. तिनें नातवाचा अशा तऱ्हेनें अमानुषपणें वध झाल्याबद्दल ओक्साबोक्शी रडण्याचें ढोंग देखील केलें.

बायकोच्या तोंडाला रक्त व मुलगा नाहींसा झालेला पाहून दुःखामुळें व भयामुळें राजा किंकर्तव्य विमूढ उभा राहिला. तरी त्यानें सर्वांना बजावून सांगितलें कीं ही गोष्ट कोणाला कळतां कामा नये. तिनें आपल्या सावत्र आईला सांगितलें कीं कोणी विचारलें तर सांग लांडगा उचलून घेऊन गेला. तिनें होकार दिला. परंतु तिनें आपल्या सावत्र मुलाला जसें सांगितलें होतें तसेंच खोटें सर्वांना सांगितलें.

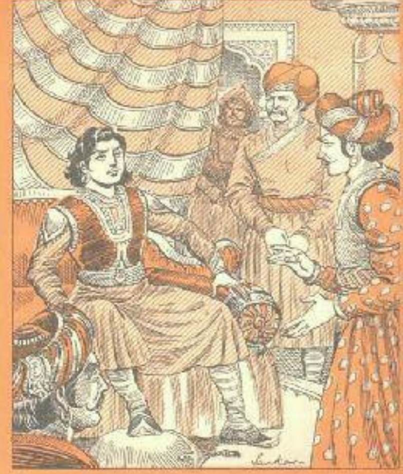
हें सर्व घडल्याचें सर्वांत अधिक दुःख कोणाला झालें असेल तर स्वतः राजकन्येला. तिचा मुलगा नाहींसा झालेला व तिच्यावरच त्याच्या खुनाचा आरोप! राजाच्या मनांत देखील तोच संदेह आहे असें कळल्यावर तर तिला फारच वाईट वाटलें. तरी तिनें मनाला फार आवरलें व आपल्या भावंडांसाठीं सदरे विणण्याचें काम चालू ठेवलें.

तिचे भाऊ पक्षीरूपानें येत. खिडकींतून ती सुखरूप आहे हें पहात व निघून जात.

आणखी एक वर्ष झालें. अकरा सदरे विणून तयार झाले. बारावा देखील जवळ जवळ पुरा होत आला. थोडाच उरला असेल व तिला पुन्हां दिवस गेले व या खेपेस तिला एक मुलगी झाली.

पहिल्यानें झालें तसें पुन्हां होऊं नये म्हणून राजकुमारानें राणीच्या खोलींत चोवीस तास दास दासींचा पाहारा ठेवला. परंतु दुष्ट राजमातेनें या खेपेस दासींना लांच देऊन राणीला पुन्हां मूल यावी म्हणून औषध दिलें. बेशुद्ध राणीच्या कुशींत झोंपलेल्या मुलीला उचलून घेऊन ती निघाली. तेवढ्यांत तिला खिडकींतून तोंड वासून उभा असलेला तोच लांडगा दिसला. तिनें मागचा पुढचा कांहीं एक विचार न करतां त्या मुलीला खालीं टाकलें. लांडगा मुलीला घेऊन रानांत निघून गेला.

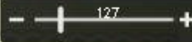
मागच्या प्रमाणेंच राणीनें आपलें बोट कापून घेतलें आणि राणीच्या तोंडाला रक्त फासून मोठमोठ्यानें ओरडूं लागली कीं जाऊन पहा त्या राक्षसिणीनें मुलीला देखील खाऊन टाकलें आहे.

राणी संकटांत पडली कीं काय करावें? बोलावें तर व्रत भंग होणार, रडावें तरी व्रत-भंग होणार? व्रत पुरें होण्यास थोडाच काळ हवा होता. तिनें मनाचा निग्रह केला व प्राण गेला तरी व्रत न मोडण्याचें मनाशीं ठरविलें. बारावा सदरा विणून पुरा करण्यासाठीं ती सर्व शक्ति एकवटून काम करूं लागली.

राजवाड्यांत अनेक बेत होऊं लागले. राजानें तिला पुन्हां रानांत सोडून यायचा विचार केला. परंतु राजमातेला तें कबूल नव्हतें. ती म्हणाली—" अशा राक्षसिणीला

जिवंत जाळली पाहिजे!" इतर दरबारी न्यायाधीश वगैरेंचें तेंच मत पडलें. राजकुमार तरी काय करणार? त्यानें आज्ञा केली कीं त्या दिवशीं सायंकाळीं राणीला जिवंत जाळून टाकण्यांत यावें.

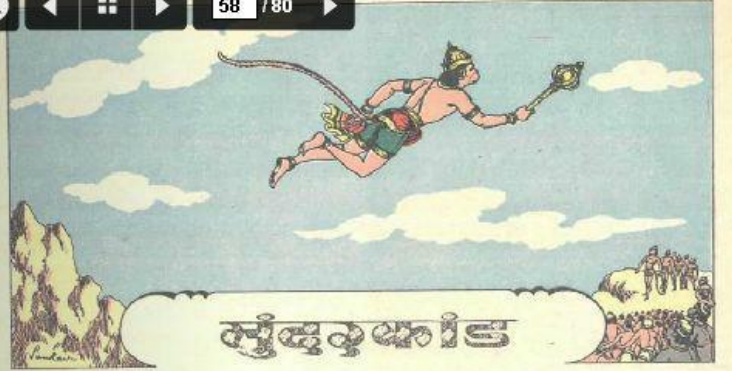
ठरल्या वेळीं शिपाई आले व राणीला स्मशानांत घेऊन गेले. ती तो सदरादेखील बरोबर घेऊन निघाली व विणण्याचें काम तिनें चालू ठेवलें. सुदैवानें तो सदरा पुरा झाला व ती चितेवर चढून उभी राहाली आणि म्हणाली–

"मला याविषयीं कांहींएक सुद्धां माहीत नाहीं. प्रथम राजाला बोलावून आणा!"

राणी बोलूं लागलेली पाहून सर्व चकित झाले. आणखी आश्चर्याची गोष्ट म्हणजे, कोठून तरी बारा पक्षी उडत आले. ती त्यांना एक एक सदरा अंगांत घालूं लागली व ते सुंदर तरुण होऊन तेथें उभे राहूं लागले. बारा पक्षी बारा राजकुमार झाले. त्यांनीं आपल्या बहिणीला चितेवरून खालीं उतरवलें.

त्याच वेळीं तेथें राजा आला. तेवढ्यांत कोणी तरी अनोळखी स्त्री आली. तिच्या कडेवर एक मुलगी होती व एक मुलगा तिचें बोट धरून चालत येत होता. तिनें दोघां मुलांना राजकन्येला दिलें व म्हणाली–
"हीं घे तुझी मुलें!"

हें सर्व दृश्य पाहून राजा तर चकित झालाच तेथें हजर असलेले लोक देखील आश्चर्यचकित झाले. सर्वांना आनंद झाला. राजा राणीला व आपल्या मुलांना घेऊन आनंदानें राजवाड्यांत परत आला. बारा राजकुमार आपल्या राज्यांत परत गेले.

मारुतीनें शंभर योजनें दूर उड्डाण केलें होतें. तरी त्याला दम लागला नाहीं. थकवा थोडा देखील वाटला नाहीं. म्हणून त्यानें विचार केला कीं शेंकडों योजन उड्डाण करणें त्याला सहज शक्य होईल. हा समुद्र ओलांडून जाणें तर अगदीं सोपें.

तो हिरव्या गार जमिनीवरून अधांत्रीच उडत चालला होता. डोंगराळ प्रदेशांतली झाडी होती ती. एकदां उतरून ती वनश्री पहावी असें त्याच्या मनाला वाटलें. परंतु त्यानें तो मोह आवरला. रामकार्यास निघालेल्या राम सेवकास वेळ कोठून असणार? म्हणून तो तेथें क्षणभर देखील थांबला नाहीं व तडक लंकेला निघाला.

लंकेच्या चारी बाजूला उंच व सुंदर फुलझाडें व फळझाडें होतीं. उद्यानें होतीं. पुढें सोन्याचा कोट होता. कोणाला आंत प्रवेश मिळूं नये म्हणून चोवीस तास प्रत्येक दारावर राक्षसांचा पाहारा होता. मुख्य भुइकोटाच्या आंत अनेक बालेकिल्ले व ध्वज स्तंभ होते. गगनचुंबी इमारती उंच डोंगरावर बांधलेल्या असल्यामुळें लंकानगरीला एक अपूर्व सौंदर्य लाभलें होतें. तिच्यासमोर अमरावतीची देखील मान खालीं होत होती.

मारुतीनें नगराच्या रक्षणासाठीं केलेला बंदोबस्त पाहिला. तेव्हां त्यानें विचार केला कीं वानरांचें सैन्य हा समुद्र ओलांडून कसें येणार ? शंभर योजनें समुद्र ओलांडून लंकेला येणें अंगद, नील सुग्रीव वगैरे मोजक्या शूर वानरांना शक्य आहे. पण इतर असंख्य वानर समुद्र पार करून कसे येणार ?

मारुतीच्या मनांत अशीहि एक शंका आली कीं स्वतः महाप्रतापी रामचंद्र तरी कसे लंकेला येऊन रावणाला जिंकणार ? कारण रामचंद्र किती शूर आणि पराक्रमी असले तरी उड्डाण करून लंकेला येऊं शकतील कीं नाहीं या गोष्टीची शंका त्याच्या मनांत सहज आल्या वांचून राहिली नाहीं. नंतर त्यानें विचार केला कीं सीतेला भेटून मग या सर्व गोष्टींचा विचार केलेला बरा. म्हणून लगेच मारुतीनें अणिमा शक्तीचा उपयोग करून लघुरूप घेतलें. फार लहान रूप घेतलें तर लंकेंत प्रवेश करून जायला फार वेळ लागेल. फार मोठें रूप घेतलें तर राक्षसांची नजर चुकवून प्रवेश करणें अशक्य. म्हणून जेथें जसें अनुकूल पडेल तसें रूप घेऊन मारुती पुढें निघाला.

सीतेची भेट घेण्यास सर्वांत उत्तम वेळ म्हणजे रात्रीची वेळ. सूर्यास्तानंतर त्यानें मांजराएवढें रूप घेतलें आणि उड्या मारीत लंकेंत प्रवेश केला. लंकानगरीचें सौंदर्य पाहून मारुतीला आश्चर्य वाटलें. सात सात आठ आठ मजली इमारती व त्यांस सोन्या-चांदीचे खांब आणि भिंती. त्यांवर हिरे व माणकें बसवलेलीं. हें नगर जिंकणें वानर जातीला शक्य होईल का ? मारुतीच्या मनांत तेच तेच विचार सारखे घोळत होते.

मारुतीच्या डोळ्यासमोर एकाएकीं एक भयंकर आकृति उभी राहाली. ती एक राक्षसीण होती. "कोण तूं ? कशाला आला आहेस तूं ? खरें बोलला नाहींस तर तुझा गळा दाबून तुला ठार करीन."

"मी कोण हें मी तुला सांगणारच आहें. पण प्रथम तूं कोण हें सांगशील कीं नाहीं ? तुझें हें आक्राळ विक्राळ रूप पाहून विचारावेंसें वाटलें. तुला काय वाटलें कीं मी तुला पाहून भिऊन जाईन ?" मारुतीनें उत्तर देण्याऐवजीं तिलाच प्रश्न केला.

"मी लंकिणी आहें, रावणाची दासी व सेवीका. मला रावणानें या नगरीच्या रक्षणासाठीं नेमलें आहे. ती राक्षसीण म्हणाली. माझी नजर चुकवून तुला आंत जातां येणार नाहीं. आज माझ्या हातून तुझें मरण निश्चित आहे, हें विसरूं नकोस !" लंकिणी म्हणाली.

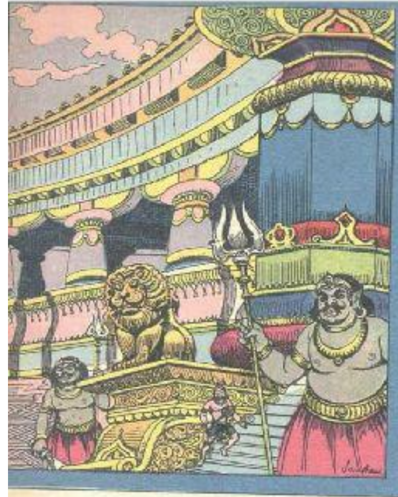
"मी आलों आहें तुमचें तें सुंदर नगर, येथील किल्ला, बुरूज व गगनचुंबी इमारती पहायला. नगर पाहून मी आल्या वाटेनें निघून जाईन. मी कांहीं चोरी करणार नाहीं कीं कोणाला कांहीं त्रास देणार नाहीं." मारुती म्हणाला.

मारुतीनें नम्रपणें विनंति केली, परंतु लंकिणीनें त्याला उचलून आपटून ठार करण्याचा प्रयत्न केला. त्यावरोबर मारुतीनें

उग्र रूप धारण करून तिच्या छातींत एक असा ठुका मारला कीं ती रक्त ओकूं लागली. तेवढ्यावरून तिला मारुतीच्या शक्तीची कल्पना आली. ती बेशुद्ध होऊन जमिनीवर आदळली.

शुद्धीवर आल्यानंतर तिनें मारुतीला हात जोडून नमस्कार केला आणि म्हणाली— "वानरकेसरी ! तूं आपला पराक्रम माझ्या सारख्या अबला स्त्रीसमोर कां दाखविलास ? मी हात जोडतें, तूं मला जीवदान दे ! ब्रह्मदेवानें मला एकदां सांगितलें होतें कीं कोणीतरी वानर येऊन मला जिंकील. त्या

क्षणापासून राक्षसांच्या वैभवाला उतरती कळा लागेल. तें आतां होणार यांत मला शंका नाहीं. रावणानें सीतेला पळवून आणून राक्षस जातीवर विनाकारण स्वतःच्या हातानें हें संकट ओढवलें आहे. तूं नगरांत प्रवेश करून तुला काय वाटेल तें कर. सीतेला पण पाहून ये."

अशा तऱ्हेनें लंकिणीला जिंकून मारुती लंकेचा मुख्य कोट ओलांडून लंकेंत शिरला.

तो राज मार्गावर चालत असतां त्याला वाटेंत वाद्य, नृत्य वगैरेंचा आवाज ऐकूं आला. हंसणें खिदळणें पण ऐकूं आलें. रस्त्यांवर व घरांसमोर तोरणें बांधण्यांत आली होतीं. निरनिराळ्या प्रकारची रंगरंगोटी करण्यांत आली होती.

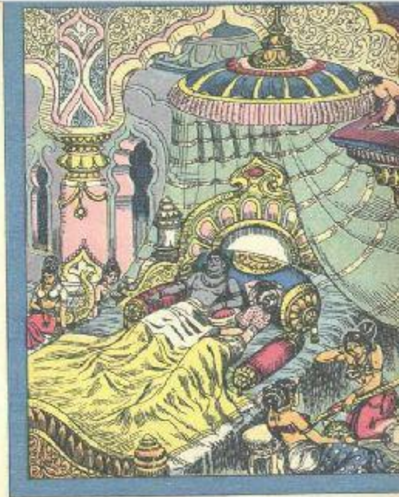
कांहीं कांहीं घरांसमोरून जातांना मारु-तीला आंतून वेदपाठ ऐकूं आला. एका जागीं त्याला राक्षसांचें सैन्य देखील दिसलें.

रावणाच्या खास महालाजवळ मारुती पोंचला तोंपर्यंत चांगला काळोख पडला होता. सोन्याचा बालेकिल्ला आणि आंत सोन्याच्याच भिंती व खांब. मोतीं, हिरे, माणकें वगैरे नवरत्नें त्यांवर बसवलेलीं. सिंहद्वारावर राक्षसांचा पाहारा होता.

मारुतीनें अदृश्यपणें त्या बालेकिल्ल्यांत प्रवेश केला. हत्ती, घोडे बांधलेले होते. रथ ठेवायला सुंदर जागा तयार केली होती. राक्षस स्त्री पुरुष मदिरापान करून हिंडत होते.

तो प्रत्येक घर आणि उद्यान पहात प्रहस्त, महापार्श्व, कुंभकर्ण, विभीषण, महोदर, विरूपाक्ष, विंध्यमाली, वज्रदंष्ट्र, शुक, सारण, इंद्रजित, जंबुमाली, रश्मिकेतु, वज्रकाय, धूम्राक्ष, विद्युद्रूप, विघन, शुकनास, युद्धोन्मत्त, ध्वजग्रीव, ब्रह्मकर्ण, इंद्रजिह्वा, कराल वगैरेंचीं घरें पहात रावणाच्या महालांत शिरला. त्या महालाच्या अंगणांत अनेक रंगाचे घोडे, ऐरावतासारखे हत्ती व सुंदर सोन्याचे दागिने घालून सजून पाहारेकरी उभे होते. त्या महालांत लतामंडप, चित्रशाळा आणि क्रीडास्थलें होतीं. मण्याचे पडदे झुलत होते. पलंग, पाट, भांडीं वगैरे सर्व सामान सोन्याचें होतें. जागोजागीं फुलांच्या माळा, सुगंधी तेलें घातलेल्या समया आणि दीप-स्तंभ होते. विश्वकर्म्यानें निर्मिलेल्या महाला-पेक्षां सुंदर जगांत आणखी कोणता महाल असणार ! त्याला पुष्पक विमान देखील तेथेंच दिसलें.

अत्यद्भुत पुष्पक विमान पाहून मारुती रावणाच्या शयनगृहांत गेला. मध्य रात्रीची वेळ होती. सर्व झोंपीं गेले होते. तेथें मारुतीला सहस्रावधि स्त्रिया दिसल्या. त्यांत देव स्त्रिया, गंधर्व स्त्रिया व राक्षस स्त्रिया होत्या. परंतु त्यांच्यापैकीं एकीला देखील रावण बलात्कारानें घेऊन आला नव्हता. प्रत्येकीचें रावणावर प्रेम होतें.

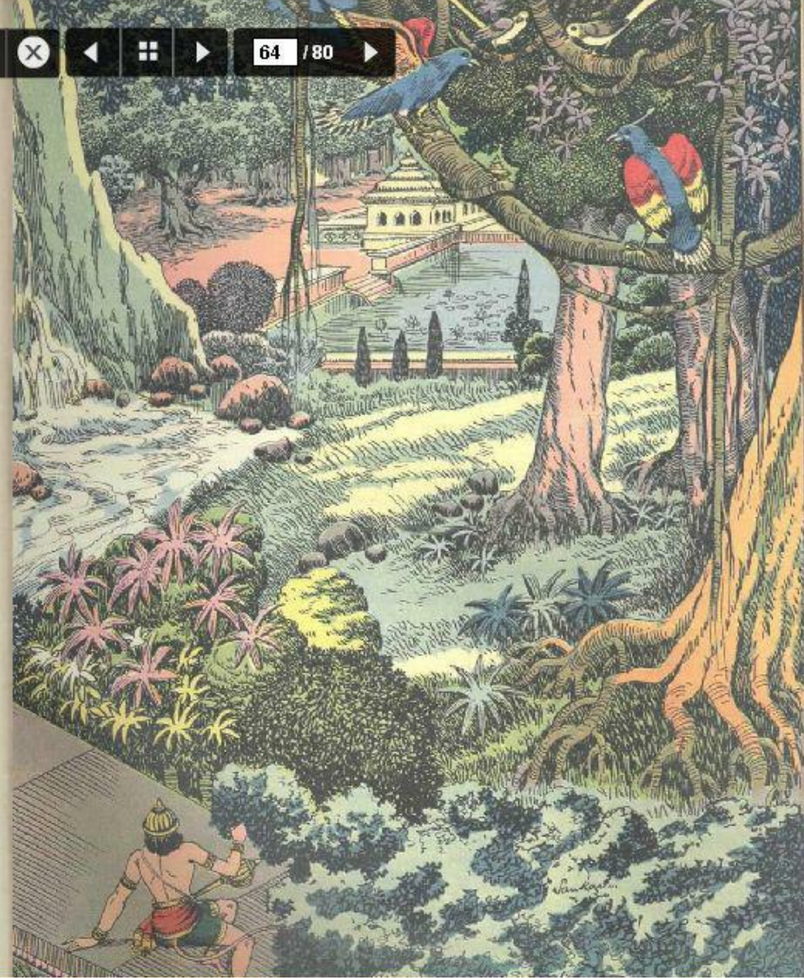
रावण एका पलंगावर झोंपलेला होता. त्याच्या काळ्या अंगावर चंदन लावलेलें होतें. सुंदर जरीकाठीं रेशमी वस्त्रें त्याच्या अंगावर होतीं. त्यामुळें त्याचें तें भव्य शरीर मंदराचलासारखें भासे. मारुती रावणा-जवळ गेला. नंतर भ्याल्यासारखा मागें सरकला. जवळ ठेवलेल्या शिड्यांवर चढून तो रावणाला पाहूं लागला. झोंपलेल्या स्त्रियांमध्यें सीता तर नसेल ना, असा विचार करून त्यानें चारी बाजूला एक नजर फिरविली, तेव्हां रावणाच्या पलंगावर त्याला मंदोदरी दिसली. तिला पाहून त्याच्या मनांत शंका आली. ही सीता असेल का ? पण लगेच दुसरा विचार त्याच्या मनांत आला. रामाच्या वियोगानें सीता रडत असणार. ती निश्चितपणें कोठून खाणार किंवा झोंपणार ! ती सीता असणें शक्यच

नाहीं अशी मनाची खात्री झाली. सीता जिवंत असेल तर ती या स्त्रियांमध्यें नसणार, आणखी कोठेंतरी असेल. पुन्हां आणखी एक शंका त्याच्या मनांत आली. सीतेनें रामाच्या विरहानें आत्महत्या तर करून घेतली नसेल? तर मग सर्व यत्न निष्फळच इतकें दूर येऊन व परिश्रम करून सीतेचें दर्शन घडल्याशिवायच का मला परत जावें लागणार? तो विचारांत पडला.

हनुमान प्रत्येक घरांत गेला व प्रत्येक खोली त्यानें हुडकून पाहिली. पण सीता कोठें दिसली नाहीं. शेवटीं रस्ते, गल्ल्या, मांडव, विहरी व बावड्यासुद्धां त्यानें पाहाल्या. नंतर आणखी एक शंका त्याच्या मनांत आली. सीता लंकेंत नसेलहि कदाचित! रावण सीतेला उचलून समुद्र ओलांडीत असतां ती समुद्रांत पडली असेल. मी सीतेला पाहाल्याशिवाय परत गेलों तर राम उपोषण करून प्राण सोडील. त्याचा भाऊ जीव देईल. सुग्रीव व अंगद त्या दुःखानें मरतील. म्हणून सीता जोंपर्यंत दृष्टीस पडत नाहीं तोंपर्यंत मी लंका सोडणार नाहीं. येथें लंकेंतच फलाहार करून पडून राहीन. शेवटीं सीता दिसलीच नाहीं तर अन्न त्याग करून प्राण देईन. मारुतीनें मनाशीं निश्चय केला.

रात संपत आली होती. किल्ल्याच्या भिंतीवर चढून त्यानें मार्गे वळून पाहिलें तेव्हां त्याला अशोकवाटिका दिसली. सहज त्याच्या मनांत आलें, या वाटिकेंत सीता आहे का पहावें. त्याला अशोक वृक्षांबरोबर आंबे, पेरू व इतर फळझाडें दिसलीं. मारुती स्वतःला आवरूं शकला नाहीं. विद्युत् वेगानें तिकडे गेला. त्याच्या वेगानें झाडावरचीं फुलें गळून पडूं लागलीं. पक्षी घाबरून ओरडूं लागले. मारुतीनें जोरानें

झाडें हलवून फळें खालीं पाडलीं. लता व वेली ओरबाडून खालीं पाडल्या.

अशोक वाटिकेंत अनेक सुंदर इमारती होत्या. कृत्रिम वृक्ष व डोंगर होते. हे पर्वत मुख्यतः विहार करण्यासाठीं बनविलेले होते. पर्वताच्या चहुंफेर झाडी होती. त्या झाडींत घरें होतीं. डोंगरावरून एक नदी वहात खाली मैदानांत येत होती. नदीपासून दूर एका तलावांत निरनिराळ्या रंगाचीं व जातींचीं कमळें होतीं. एक थंड पाण्याचें सरोवर एका बाजूला होतें. या सरोवराच्या कांठीं रत्नखचित घाट होता. कांठावर मोतीं वाळूसारखे पडलेलें होते. सरोवराच्या काठा-काठानें सुंदर घरें बांधलेलीं होतीं.

मारुतीला एक दाट पानांचा, सोन्याचा चौथरा असलेला एक शिंशुपा वृक्ष दिसला. नंतर सोन्यासारखी चमकणारीं कांहीं झाडें दिसलीं. त्याला वाटलें कीं या झाडांनाच सोनें लागत असावें. त्या सुवर्ण वृक्षांच्या मध्यभागीं त्याला एक अशोक वृक्ष दिसला. तो अशोक वृक्ष हवेनें हलला कीं बांगड्यांचा आवाज होई. हनुमानाला आश्चर्य व कुतूहल वाटलें.

तो चटकन शिंशुपा वृक्षावर चढला. त्यानें विचार केला. हे अशोक वन किती रमणीय आहे! सीता रोज येथें येत असावी. तिला विहार करण्यासारखेंच हें वन आहे. स्नानासाठीं शेजारींच एक सुंदर सरोवर आहे. सीतेसाठीं अशोकवन व अशोकवना-साठीं सीता,–दोघांची निर्मिति जणुंकांहीं परस्परांसाठींच झालेली असावी. सीता जिवंत असेल तर याच वनांत असणार किंवा विहार करण्यासाठीं येत असणार. मी तिचें दर्शन घेणार!"

२५. लुंग मेन बुद्ध

होनानच्या लुंगमेन खोऱ्यांत पाचव्या शतकांत बुद्धाची एक भव्य प्रतिमा डोंगरांत गुहेंत दगड कोरून बनविण्यांत आली. अफगाणिस्तानांतून गेलेल्या गांधार शिल्पकलेचा प्रभाव या मूर्तीवर स्पष्ट दिसतो. या भागांत बुद्धाच्या अनेक मोठमोठ्या मूर्ती आहेत.

